

Eigentijdse verkondiging bij Okke Jager (1928-1992)

Theo van der Louw

Kerkelijke afstudeerverhandeling
begeleid door dr. H.C. van der Meulen

I - Inleiding: motivatie, achtergrond en opzet van dit onderzoek

Keuze van het onderwerp

Na jaren van specialisatie in bijbelvertalen (waarin ik nog steeds werkzaam ben) was mij van verschillende zijden gesuggereerd om een verhandeling te schrijven over een Nederlandse bijbelvertaling. Maar omdat ik de kerkelijke opleiding weer heb hervat na een lange onderbreking, besloot ik om me te richten op een heel ander onderwerp, dat de kerntaak van de predikant raakt, namelijk de prediking. Aanvankelijk ging mijn interesse uit naar de achtergronden van een debat tussen drs. P.L.R. van der Spoel en dr. C. Bregman,¹ maar andere waren mij hierin voor. Uiteindelijk bleef de suggestie van dr. H.C. van der Meulen om mij te richten op missionaire prediking bij mij hangen. Ik werd in de keuze voor missionaire prediking, waar weinig over geschreven is, gesterkt door reacties van anderen. In een telefoongesprek liet dr. J. Schaap-Jonker, lid van de visiegroep van “Areopagus,” mij weten dat “Areopagus” zelf nog geen duidelijk beeld van missionaire prediking heeft, en dat men geholpen zou zijn met iemand die daar onderzoek naar zou doen. Was Okke Jager eerst nog één van de theologen op wie ik mij richtte, al snel bleek dat zijn eigentijdse verkondiging (in theorie en praktijk) voldoende was voor een verhandeling, en zelfs een dissertatie.

Graag maak ik van de gelegenheid gebruik om dr. H.C. van der Meulen hartelijk te danken voor zijn begeleiding, enthousiaste meedenken en zijn waardevolle literatuurverwijzingen.

Achtergrond: missionair preken in de Nederlandse context?

De laatste jaren staan de “missionaire gemeente” en de “missionaire prediking” sterk in de belangstelling. De Protestantse Kerk in Nederland heeft sinds kort een missionair team heeft onder leiding van ds. Hans van Ark.² Binnen de PKN houdt de Bond voor Inwendige Zending zich bezig met missionaire prediking via “Areopagus.” Dit “centrum voor contextuele en missionaire verkondiging,” belegt al enkele jaren cursussen en studiedagen over missionaire prediking en heeft een website met recensies en artikelen op dit gebied.³

Bij de stichting “Passie voor Preken,” geleid door de gereformeerd-vrijgemaakte ds. Jos Douma en de protestantse ds. Ron van der Spoel, is de doelstelling van het cursusaanbod niet expliciet missionair, maar de het missionaire *Anliegen* is onmiskenbaar aanwezig.⁴ De Theologische Universiteit Kampen (Broederweg), die sinds kort een Masteropleiding Missionaire Gemeente heeft onder leiding van dr. S. Paas, organiseerde recentelijk een studiedag over missionaire prediking.⁵

Wanneer men de betrokken vraagt wat missionaire prediking is, zijn de antwoorden niet eensluidend. Dat valt te verwachten van theologen, maar het is wel opmerkelijk dat sommige betrokkenen erkennen dat ze niet weten wat missionaire prediking is. Ds. B.J. van der Graaf uit Amsterdam, die zich naar eigen zeggen steeds meer ontwikkeld heeft tot missionair predikant, verzucht:

Eigenlijk weet ik nog steeds niet wat vandaag de dag missionair preken is. Natuurlijk, ik heb er best ideeën over. Ik heb me verdiept in voorbeeldige predikers als Bill Hybels, Tim Keller en anderen, ik heb ook best veel ervaring opgedaan in allerlei diensten en heb een flink stapeltje boeken en artikelen achter de kiezen. Maar onder en achter dat alles blijf ik zitten met een diepe *verlegenheid*: hoe moet het nu toch, met die preken vandaag? Wat heb ik nu eigenlijk in handen?

Verlegenheid dus. Ik weet het niet hoe het moet. En hoe langer ik er over nadenk, hoe meer ik geloof dat het

¹ Zie het verslag in het *Nederlands Dagblad* van 15-11-2007, online te lezen op <http://www.nd.nl/artikelen/2007/november/15/poetische-of-kraakheldere-preek>.

² Zie <http://www.pkn.nl/missionair/>.

³ Zie <http://www.izb.nl/index.php?cId=253>.

⁴ Zie <http://passievoorpreken.nl>.

⁵ Zie het verslag in het *Reformatisch Dagblad*, 4 april 2009.

van fundamenteel belang is dat wij juist die verlegenheid naar elkaar uitspreken. Met alle mooie dingen die gebeuren in Amsterdam, met alle ervaringen die we opdoen, blijft toch staan dat we geen pasklare recepten of kopieerbare voorbeelden hebben. We zijn, om met Miskotte te spreken, verlegen om woorden die het Woord van de Schrift tot een levend woord voor mensen vandaag kunnen maken. Dat is de basis voor alles wat ik hierna aan de orde stel.⁶

Wanneer men Van der Graaf zou willen wijzen op wat er geschreven is over missionaire prediking, valt de oogst niet mee. Wat onder “missionaire prediking” wordt geboden, gaat veelal over evangelieverkondiging in Azië en Afrika, de traditionele zendingsgebieden.⁷ Wanneer Amerika of Europa ter sprake komen, betreft het vaak kerkhistorische studies, bijvoorbeeld naar de grote opwekkingspredikers uit de 18^e en 19^e eeuw. Het weinige dat er is, had echter wel benut kunnen worden. De studie van Husar,⁸ die een overzicht biedt van wat er in het Duitse taalgebied over missionaire prediking is geschreven vanaf Schleiermacher tot heden, wordt niet genoemd.

Van der Graaf, bijvoorbeeld, oriënteert zich in zijn *Wapenveld*-artikel vrijwel uitsluitend op Amerikaanse literatuur, waarbij Tim Keller uit New York zijn grote voorbeeld is. Van der Graaf beseft echter dat Kellers preken niet gekopieerd kunnen worden in Nederland omdat de context anders is. Areopagus-voortrekker dr. P.J. Visser heeft meer reserves:

De punten die [Van der Graaf vanuit Keller] aanreikt verdienen stuk voor stuk aandacht en overweging, al moeten wij wel verdisconteren dat de Europese context weerbarstiger lijkt te zijn dan de Amerikaanse, waarin Tim Keller werkt.⁹

Als we ons in de Nederlandse context willen oriënteren op missionaire prediking, of en hoe die mogelijk is, laten we dan beginnen bij wat er al over geschreven is vanuit deze context. Mijn indruk is dat verschillende van de bovengenoemde mensen en instanties het wiel opnieuw aan het uitvinden zijn. Uit Husars genoemde studie blijkt dat de vraag of elke kerkdienst missionair moet zijn, al sinds Schleiermacher omstreden is. Het is niet een vraag die pas in onze tijd is opgekomen. Het is daarom jammer dat verschillende voortrekkers van missionaire prediking zich niet verhouden tot Europese stemmen.

Vraagstelling en opzet

In deze scriptie wil ik aandacht besteden aan een Nederlandse theoloog die gedurende tientallen jaren als radio- en TV-pastor ervaring heeft opgebouwd in de verkondiging van het evangelie aan buitenkerkelijken en zich hier ook uitvoerig rekenschap van heeft gegeven, Okke Jager. Waar een recent auteur schrijft

Daarom is de beste manier om christenen te bewegen niet-christenen mee te nemen, dat we elke dienst zo houden *alsof* er dozijnen sceptische toehoorders aanwezig zijn. En als we doen *alsof*, zullen ze er uiteindelijk ook zijn.¹⁰

maar dit niet met gegevens onderbouwt, weten we dat Okke Jager een geliefd dagsluiters was¹¹ in een tijd dat bijvoorbeeld de NCRV-dagsluitingen “meer onkerkelijke dan gereformeerde luisteraars” trokken.¹² Hij hoefde niet te spreken over een “alsof,” maar hij *had* ze via radio en TV. We hoeven Jager niet op te blazen tot een ikoon van missionaire verkondiging, maar verdiepen ons in zijn geschriften omdat hij iemand is die ons denken scherpt en de problematiek verheldert. Jagers geschriften zijn vaak gedateerd, en even vaak merkwaardig actueel. Het is ten onrechte dat hij in de hedendaagse literatuur die mij bekend is, niet genoemd wordt.

⁶ B.J. van der Graaf, “Verlegen om missionaire preken, *Wapenveld* 57/2 (2007), 16-17, online op <http://www.wapenveldonline.nl/viewArt.php?art=734>.

⁷ Zo bijvoorbeeld Jongeneel, *Missiologie* II, 261-280.

⁸ Husar, *Missionarische Predigt*.

⁹ P.J. Visser, “Preken in soorten en maten,” op <http://www.izb.nl/index.php?cId=253&aId=727>.

¹⁰ Paas, *De werkers van het laatste uur*,

¹¹ “Mensen liepen hem na. Ze liepen weg met hem. Ook als dagsluiters van het beeldscherm kon hij op kijkcijfers rekenen die momenteel hooguit voor een programma als *Idols* weggelegd zijn.” (Jelsma, “Vereerd en gewantrouwd,” 313)

¹² O. Jager, “De omroepmedia,” in *Inleiding in de evangelistiek* (ed. J. Verkuyl), 138.

Zo bevat bijvoorbeeld Paas' hoofdstuk 14 ("Preken in een missionaire tijd")¹³ veel behartigenswaardige opmerkingen die doen denken aan wat we bij Okke Jager lezen, maar zijn betoog had aan diepgang kunnen winnen door Jager erbij te betrekken. Voorbeelden hiervan zijn de door Paas beknopt behandelde onderwerpen "taal" en "levensvragen in moderne literatuur," beide door Jager behandeld in afzonderlijke publicaties.¹⁴

Om nog een andere reden is Okke Jager de moeite waard. Veel hedendaagse schrijvers over missionaire prediking bieden theorie, vertellen wat een prediker moet doen en laten, maar geven geen voorbeeld van een goede missionaire preek. De website van "Areopagus," bijvoorbeeld, biedt geen preken die gericht zijn op een buitenkerkelijk gehoor. Als we alle publicaties mogen geloven, wordt er veel missionair gepreekt. Maar een recente bundel Nederlandse missionaire preken is mij niet bekend.¹⁵ Okke Jager echter heeft theorievorming met verkondiging gecombineerd. Hoe hij datgene wat hij schreef over verkondiging aan niet-kerkelijken in praktijk bracht, kunnen we nagaan in de vele preken, meditaties en dagsluitingen, die van hem gepubliceerd zijn.

Wat ik in deze verhandeling wil onderzoeken, is: wat heeft een Nederlands theoloog, die in zijn dagen beken stond als een *great communicator* van het evangelie aan kerkelijke en niet-kerkelijke hoorders, op grond van zijn ervaring geschreven over de verkondiging van het evangelie aan buitenkerkelijken (theorie) en hoe deed hij het nu zelf (praktijk)?

Het onderzoek zal bestaan uit literatuuronderzoek en de analyse van een tweetal meditaties.¹⁶ Ik wil eerst analyseren wat Okke Jager geschreven heeft over eigentijdse verkondiging aan een kerkelijk en niet kerkelijk publiek, en vervolgens zien of en hoe hij zijn eigen idealen in praktijk bracht in meditaties uit dezelfde periode als zijn boek *Eigentijdse verkondiging* (1967).

¹³ Paas, *De werkers van het laatste uur*, 270-285.

¹⁴ Resp. *Eigentijdse verkondiging* en "Literatuur-analysen" in *Inleiding in de evangelistiek* (ed. J. Verkuyl).

¹⁵ Een oude bundel met preken voor buitenkerkelijken is Miskottes *Feest in de voorhof* (1951). J. Verkuyl, *Preken en preekschetsen in verband met de wereldzending en het werelddiakonaat en de ontwikkelingssamenwerking* (Kampen: Kok, 1980) biedt preken over zending, geen preken gericht aan een onkerkelijk gehoor. Voor het Duitse taalgebied kan men denken aan de preken van Helmut Thielicke in *En als God nu eens bestond... Over de vraag naar God* (vert. Th.C.E. da Costa; Wageningen: Zomer & Keuning, 1971), waarvan de oorspronkelijke titel luidt *Und wenn Gott wäre ... : Reden über die Frage nach Gott* (Stuttgart: Quell, 1970).

¹⁶ De keuze van de meditaties zal in hoofdstuk III verantwoord worden

II - Okke Jager en *Eigentijdse verkondiging*

Een impressie

Okke Jager (1928-1992) was in zijn dagen een fenomeen.¹⁷ Als predikant in de Gereformeerde Kerken in Nederland diende hij vier gemeenten.¹⁸ De grootste bekendheid verwierf hij door zijn jarenlange radio- en TV-optredens, als meditatief dagsluiters en programmamaker. In 1973 werd hij docent aan de Theologische Hogeschool van de Gereformeerde Kerken in Kampen, met als leeropdracht evangelistiek. Verschillende van zijn boeken zijn in het Duits en Engels vertaald.¹⁹

Jager behoorde tot de vooruitstrevende predikanten in de Gereformeerde Kerken, en preekte in een stijl die veel mensen aansprak. Deze combinatie stond garant voor veel lof en veel kritiek in een tijd van kerkelijke polarisatie.²⁰ In *Het klagen wordt gezang* (1969) was hij in gesprek met de verontrusten in zijn kerk, die hij soms argumenterend, soms koortsachtig probeert te overtuigen van de heilzaamheid van veel nieuwe ontwikkelingen, en wier hang naar gevoelsbeleving (van Johannes de Heerliederen tot samenzang bij Feike Asma) hij de kop krachtig indrukt.

Zowel in zijn predikantschap, zijn medialoopbaan als in zijn academische werk hield Jager zich bezig met de vertaalslag van de bijbelse boodschap naar de hedendaagse mens in de moderne cultuur. Hij was altijd (ook) gericht op een niet-kerkelijk publiek. Dus hoewel Jager de term “missionaire prediking” niet gebruikt, voorzover ik heb kunnen nagaan, is zaak zelf aanwezig.²¹ De gerichtheid op buitenstaanders is bij Jager principieel. In zijn boek *Eigentijdse verkondiging. Beschouwingen over de vertolking van het Evangelie in het taaleigen van de moderne mens* luidt de centrale vraag:

Hoe moet het Evangelie vertolkt worden, wil het door de moderne mens *verstaan* kunnen worden overeenkomstig de oorspronkelijke *bedoeling*?²²

En dan maakt Jager keer op keer duidelijk dat hij “de moderne mens” in de breedste zin van het woord verstaat.

Wanneer we vragen naar het beoogde publiek van dit boek, valt ons iets op. Het boekje is verschenen in de serie *Gemeentetoerusting* en “bevat een nadere uitwerking van acht door de N.C.R.V. uitgezonden zondagavondlezingen en van een tijdens de Paasconferentie-1967 van de Stichting “Gemeentetoerusting” uitgesproken referaat.”²³ Het heeft er echter veel van weg dat Jager zich niet, als in het ongeveer gelijktijdig verschenen *Het klagen wordt gezang*, richt tot eenvoudige en behoudende gelovigen. Of misschien *richt* hij zich wel tot hen, maar hij is niet met hen *in gesprek*. Opvallend is bijvoorbeeld dat Jager, in zijn citatenregen, zich nauwelijks beroept op degenen die bij gereformeerden als autoriteiten golden, zoals Calvin, Kuyper en Bavinck, en als hij dat een enkele keer toch doet, is het om aan te tonen hoe open, modern en werelds ze waren.²⁴ Jagers gesprekspartner is de progressieve christen binnen en buiten de Gereformeerde Kerken in Nederland. Jager citeert naast hedendaagse predikanten en theolo-

¹⁷ Voor een biografische schets en persoonlijke typering, zie Jelsma, “Vereerd en gewantrouwd.” Op internet zijn verschillende artikelen over Okke Jager te vinden. Er is o.a. een biografische schets met bibliografie te vinden op Wikipedia, daarnaast is er een In memoriam uit *Trouw* (27 januari 1992) en een uitvoerig artikel door Frits de Lange, “Het heilig verzet tegen de domme feiten.”

¹⁸ Jager diende de geref. kerken te Vrouwenpolder, Almelo, Haarlem en Hilversum.

¹⁹ Zie hiervoor Pieterjan de Buck, “Bibliografie Okke Jager,” in De Buck, *Tegendraads*, 226-227.

²⁰ Jelsma, “Vereerd en gewantrouwd.”

²¹ In “De omroepmedia” plaatst Jager verkondigende TV-programma’s in het kader van evangelisatie.

²² Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 12.

²³ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, achterzijde titelpagina.

²⁴ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 7: “De intense wereldsheid van Kuyper wordt nogal eens vergeten en hoever was Bavinck zijn tijd vooruit!” Vgl. ook 93, 132.

gen veel filosofen, dichters, romanschrijvers, soms tot vermoeiens toe.²⁵ Dát lijkt het gemeenschappelijk referentiekader tussen Jager en zijn gehoor. Vanwege deze brede culturele horizon is het verklaarbaar dat *Eigentijdse verkondiging* in een Duitse vertaling verscheen.²⁶

Het is vreemd om te bedenken dat dit boek geschreven is in mijn geboortjaar, 1967. Want niet alleen letterlijk, maar ook figuurlijk stond mijn wieg ver af van Okke Jager. Wat hij in 1967 aan de orde stelde stond grotendeels buiten de belevingswereld van mijn ouders en grootouders. De jaren '60 met hun radicaliteit kenden zij voornamelijk uit de krant. Ons huidige beeld van de jaren '60 is sterk gestempeld door wat er in de "kookpot" Amsterdam gebeurde, terwijl in de rest van het land, in elk geval voor het oog, het leven gewoon doorging. De verzuiling was nog sterk. Wat in de ene zuil erg belangrijk werd gevonden, speelde in de andere zuil helemaal niet. Om een voorbeeld te noemen: wie *Eigentijdse verkondiging* leest, kan zich nauwelijks voorstellen dat het boek in Kampen gepubliceerd is in dezelfde periode dat er daar in de Geref. Kerken (vrijgemaakt) een scheuring plaats had over de vraag of de Vrijmaking van 1944, het "werk des Heren," moest worden gezien als toetssteen voor het toebehoren aan de ware kerk. Het theologiseren van Okke Jager enerzijds en de sfeer die Hans Werkman oproept in zijn roman *Het hondje van Sollie* (dat die scheuring beschrijft) anderzijds, lijken verschillende werelden. De wereld van Okke Jager is niet de wereld van de vrijgemaakt gereformeerden, noch van het geref. bondsmilieu van mijn ouderlijk huis, maar van de provo's,²⁷ het ezelproces²⁸ en de existentiële filosofie.

Wie *Eigentijdse verkondiging* leest, voelt zich getuige van iemand die een jonge herdershond uitlaat, enthousiast meeholt, maar soms bijna meegesleurd wordt door de jonge hond en dan de hakken in het zand zet.²⁹ Jager toont een grote openheid voor, welhaast een hunkering naar de wereld.³⁰ Wat de moderne wereld, en ook de moderne theologie ons gebracht hebben, vindt hij in principe goed. Hij zegt niet "daar hebben we het mee te doen," nee, "daar zijn we beter van geworden!" Eén van de grote verworvenheden van onze moderne tijd is, bijvoorbeeld, dat wij de Schrift beter begrijpen dan ons voorgelacht:

[E]r zijn bijbelse uitdrukkingen waarin wij in onze tijd een nieuwe diepte zien, die voor onze voorouders wel verborgen moest blijven.³¹

Nog verder trekt Jager dit gedachtespoor wanneer hij schrijft:

Het merkwaardige is dat het bij het bijbellezen voor ons duidelijk wordt dat wij niet onze moderne beschouwingen in de bijbel ingelegd hebben, maar dat de bijbel *zelf* ons al eeuwenlang een kijk heeft willen bijbrengen die wij nu pas beginnen te krijgen. De oude bijbel was onze nieuwste vragen allang vóór.³²

Zodra Jager over de nieuwe ontwikkelingen in kerk en theologie spreekt, of het heeft over de nieuwe openheid van de kerk voor de wereld, en de "moderne" kerkelijke gerichtheid op het aardse, dan verraadt zijn schrijfstijl een vervoering, die moeilijk mee te voelen is voor iemand die van een afstand van 40-50 jaar terugkijkt op de jaren '60. De grote opruiming in

²⁵ Ook Frits de Lange, een leerling van Okke Jager, vindt diens schrijfstijl, die hij zeer bewondert, soms iets vermoeiends hebben, zie "Het heilig verzet". Vgl. ook Jelsma, "Vereerd en gewantrouwd," 313.

²⁶ Onder de titel *Verkundigung modern. Zur Erneuerung der Kirchen- und Christensprache* (Übs. K. Mittelstädt; Wuppertal: Aussaat-Verlag, 1972).

²⁷ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 29.

²⁸ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 102.

²⁹ Dat is bijvoorbeeld te zien in hoofdstuk I, waar na bladzijdenlang enthousiasme (5-17) 2 ½ pagina's van mit-sen en maren volgen (18-20). Vgl. ook Jelsma's typering "[p]rogressief en traditioneel, radicaal en behoudend," in "Vereerd en gewantrouwd," 314.

³⁰ F. de Lange (in "Het heilig verzet") spreekt van "na-oorlogse gereformeerd "ja tegen de wereld"" en zelfs van "een warme omhelzing van de secularisatie".

³¹ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 54.

³² Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 102.

kerk en theologie vergelijkt hij met een “grote voorjaarsschoonmaak”³³ en duidt hij zelfs (via citaten) religieus.³⁴ Deze houding vinden we ook al in zijn proefschrift uit 1962:

Zowel uit de methode als uit de inhoud der prediking moet de overtuiging blijken dat het besef van de vloek van het relativisme ons niet mag beroven van de zegen der verlegenheid, waarin het in de moderne literatuur weerspiegelde ingaan in een nieuwe denkruimte de gemeente heeft gebracht.³⁵

De keerzijde van Jagers enthousiasme voor het neerhalen van muren tussen kerk en wereld is dat hij posities en praktijken die uitgaan van een principiële scheiding tussen kerk en wereld vaak in karikaturen tekent.³⁶

De parameters van missionaire prediking

Om goed in beeld te krijgen wat Jager *Eigentijdse verkondiging* onder missionaire prediking verstaat, heb ik zijn boek geanalyseerd vanuit de volgende vragen, die we achtereenvolgens zullen behandelen:

1. Wie zijn de *geadresseerden* van de verkondiging?
2. Wat is het *doel* van de verkondiging?
3. Wat is de *inhoud* van de verkondiging?
4. *Hoe* moet er verkondigd worden?

Omdat Jager de eerste drie vragen niet afzonderlijk thematiseert, moet soms gezocht worden naar losse opmerkingen of impliciete antwoorden. Ik heb hierbij zoveel mogelijk gebruik gemaakt van Jagers publicaties uit dezelfde periode: eind jaren zestig.

Het is geen toeval dat de vraag “Wie verkondigt?” ontbreekt. Jager spreekt wel over authenticiteit (“jezelf zijn”), maar nauwelijks over de prediker, zijn persoonlijkheid of zelfs spiritualiteit (“wie ben je?”). Omdat hij in zijn boek in sterke mate zijn eigen praxis en idealen beschrijft, had hij dan over zijn eigen spiritualiteit of omgang met God en de Schrift moeten schrijven. Dat deed hij niet, misschien uit terughoudendheid,³⁷ en misschien ook omdat spreken over spiritualiteit van de prediker niet paste in het theologisch klimaat van de jaren '60. Pas het failliet van de politieke prediking bracht het besef dat de predikers de ziel van hun gemeente, maar ook hun eigen ziel hadden verwaarloosd.³⁸ De situatie is sindsdien duchtig veranderd, getuige de wijze waarop de persoonlijke vroomheid van de prediker nu wordt benadrukt.³⁹

Wie zijn de geadresseerden van de verkondiging?

Prediking is voor Okke Jager niet een binnenkerkelijk gebeuren. Zijn ervaring als programmamaker en radiopredikant heeft hem afgeleerd om van de kerkmens zijn exclusieve gehoor te maken. Jager spreekt tot kerk *en* wereld, in het bijzonder achter de radiomicrofoon.⁴⁰ Op tal van plaatsen benadrukt hij hoe noodzakelijk het is dat de kerk verstaanbaar

³³ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 7-8.

³⁴ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 7, 17. De wijze waarop Jager citaten inzet wanneer hij verder wil springen dan zijn theologische en kerkelijke polsstok lang is, verdient een studie op zich.

³⁵ Jager, *Het eeuwige leven*, stelling 19.

³⁶ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 6, 8, 10, 16, 25, 48, 53, 66, 67, 119.

³⁷ Vgl. G. Rothuizen, “Achter een glimlach. Man en paard” in *Tegendraads*, 11-12 over Jagers weigering, zichzelf echt te laten kennen in zijn geschriften.

³⁸ Zie W. Jentsch, *Prediger und Predigt. Zur seelsorgerlich-missionarische Verkündigung heute* (Gütersloher Taschenbücher Siebenstern 271; Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, 1978), die deze analyse biedt (S. 8) en vrijmoedig schrijft over „Das geistliche Leben des Evangelisten,“ en „Das private Leben des Evangelisten,“ S. 58-98).

³⁹ Zie bijvoorbeeld Ron van der Spoel, *Preken is Prachtig* (Benedicere, 2007).

⁴⁰ Zie over dit onderwerp Jager, *Verkondiging en massamedia*, een geschrift waarvan de inhoud nauwelijks verouderd is. Hier gaat hij o.a. in op de specifieke eisen die de moderne media stellen aan zowel de inhoud als de vorm van bijv. dagsluitingen en kerkdiensten voor radio en TV.

spreekt voor buitenstaanders.⁴¹ Voor Jager is dit geen houding die even moet worden aangenomen voor evangelisatiecampagnes in tenten, stadions en op markten – deze dingen noemt hij overigens nergens – om vervolgens weer terug te keren naar de eigen groepstaal. Er is geen onderscheid tussen gewone en missionaire prediking.

Het behoort [...] tot het wezen van het geloof [...] dat het zich voortdurend richt tot niet-gelovigen. Zij moeten het heil worden “binnengepraat”, zoals men een vliegtuig vanaf de verkeerstoren op de juiste baan van het vliegveld “binnenpraat”. Dat doet men uiteraard *niet* in de taal van het land waarop het vliegtuig zal landen, maar in een taal die de *piloot* verstaat. Anders gebeuren er ongelukken.⁴²

Uit zijn analogie met de afschaffing van het kerklatijn blijkt dat Jager de gerichtheid op de buitenwereld ziet als een grondhouding voor elke kerkdienst. Overigens constateert hij dat ook vele gelovigen de taal van de traditie niet meer verstaan.⁴³ Niet dat hij dat erg vindt, integendeel, dat kerk en wereld elkaar wederzijds doordringen is een goede nieuwe ontwikkeling. Jager wil niet weten van een onderscheid tussen kerk en wereld, omdat de vragen die in beide aan de orde zijn, in wezen niet verschillen. Deze visie is ook te vinden bij een hervormd cultuurtheoloog als K.H. Miskotte,⁴⁴ maar betekent een breuk met het neo-calvinistische antithese-denken. Jager benadrukt dat zijn visie in feite ook al door gereformeerde voormannen werd voorgestaan.⁴⁵

Jager gaat daarin zover, dat de gemeente in feite in zijn boek niet meer voorkomt. Dat is jammer omdat we zo een essentieel onderdeel van het verstaanbaarheidsprobleem missen. Jagers boek is namelijk ondenkbaar zonder de ontwikkelingen in de Gereformeerde Kerken in de jaren '60. Nu krijgen we wel veel mee over theologische en maatschappelijke ontwikkelingen, maar het thematiseren van verstaanbaarheid is ook niet los te zien van de sociologische ontwikkelingen *binnen de kerk*. Taal functioneert altijd binnen een groep, dus veranderingen in verstaanbaarheid hebben te maken met sociologische veranderingen. Men zou dus verwachten dat Jager uitlegt hoezeer zijn boek (ook) is geboren uit de binnenkerkelijke veranderingen. Maar dat doet hij niet, althans niet hier. Waarom? Heeft Jager dit aspect opzettelijk verzwegen? Daar is waarschijnlijk geen sprake van. Uit *Het klagen wordt gezang* blijkt overduidelijk hoezeer Okke Jager zich bewust was van de veranderingen die zijn kerken op vele fronten beroerde en waarin hij bewust stelling nam.

Een sociolinguïstisch uitstapje kan verduidelijken hoe taal in een groep functioneert. Als een groep een duidelijke identiteit heeft en een herkenbare groepstaal, zal van toetreders worden verwacht dat zij zich die groepstaal eigen maken. Toetreders zullen dus voldoende gemotiveerd moeten zijn om die hobbel te nemen. Wanneer de groepstaal aan het veranderen is, is er geen uniforme standaard meer waaraan toetreders moeten conformeren. Als er in een groep een behoudende én een vernieuwende taal functioneren, zullen de vernieuwers zich verzetten als er van een toetreders wordt gevraagd dat hij de behoudende groepstaal leert: “Wij hebben zelf ook moeite met die oude groepstaal, die we niet meer begrijpen of innerlijk meemaken. Als volwaardige leden van deze groep vinden wij dus niet dat we die aan anderen kunnen opleggen.”

Welnu, het hier beschreven mechanisme had plaats in de jaren '60. Een progressieve theologische stroming won aan invloed, die alle nadruk legde op het aardse en politieke karakter van de Schrift, het evangelie, het heil. Deze stroming werd zo dominant in de kerken dat vrijwel elke theoloog zich ertoe moest verhouden. Dit zien we niet alleen in Jagers boek op vele plaatsen terug, maar ook een theoloog als Van Niftrik is in zijn prachtige boek *Waar zijn onze doden?* (1971) in voortdurend gesprek met deze progressieve theologie.

⁴¹ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 26-27, 35-36, 50vv. e.a.

⁴² Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 51. Dit is ook het uitgangspunt van S. Paas, *De werkers van het laatste uur*.

⁴³ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 26.

⁴⁴ Miskotte, *Feest in de voorhof*, 179-287.

⁴⁵ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 5, 7.

Op de theologische taal had deze stroming grote invloed. Er kwamen allerlei nieuwe termen en zelfs een nieuwe spelling (“kritiese aksie”) in zwang. Bepaalde bijbelse woorden raakten besmet (onderdanig, gezag, zending e.d.). Daarnaast werden belangrijke kernwoorden radicaal anders geïnterpreteerd. Bekering werd bijvoorbeeld: de keuze voor de armen maken, en opstanding werd als “opstand-ing” gelezen en in verband gebracht met verzet tegen onderdrukkende structuren.⁴⁶ Het gevolg van deze theologische taalvernieuwing was dat er binnen de Geref. Kerken geen uniforme taal meer bestond. Sprak er iemand van bekering, dan moest je eerst kijken wie het woord gebruikte voordat je kon vermoeden wat hij ermee bedoelde. Een oude predikant uit de traditie van de Afscheiding bedoelde er beslist iets anders mee dan een linkse dominee.

Ik vermoed dat Jagers boek niet alleen is ontstaan uit zijn ervaringen uit het radiopastoraat en zijn gerichtheid op de buitenkerkelijke, maar evenzeer uit de taalverwarring binnen de Geref. Kerken. Immers, als Jager helemaal niet naar buiten gericht was geweest, dan had hij *evengoed* een taalprobleem in eigen kring gehad.⁴⁷ Ook daar kon hij niet meer met geijkte termen aankomen zonder uit te leggen wat hij ermee bedoelde.⁴⁸ Jager zelf erkent dit in een publicatie uit 1988, toen de zojuist genoemde jongeren inmiddels een behoorlijk aandeel van de predikanten waren gaan uitmaken.

Binnen de kerk spreken de mensen van drie niveaus – universiteit, beleidsinstanties en gemeente – over en weer voor elkaar een vreemde taal.⁴⁹

Dat geeft *interne* communicatieproblemen:

Omgekeerd staan predikanten steeds vaker schrikachtig tegenover de taal van gemeenteleden, die voor hun besef tot cliché’s verstart of achterhaald is. Het is mogelijk dat zij in alles solidair zijn met Jan Modaal, behalve met zijn geloofstaal.⁵⁰

Maar de taalverwarring heeft meer gevolgen:

Hoe zullen wij ooit door buitenstaanders verstaan worden, als wij elkaar niet eens verstaan?

Met ander woorden: de taalverwarring scheidt ook *externe* communicatieproblemen. Zij is volgens Jager rampzalig voor de missionaire werfkracht van de gemeente.

Wat is het doel van de verkondiging?

In een artikel in *Lexikon für Theologie und Kirche* worden drie doelen voor missionaire prediking onderscheiden:⁵¹

1. het winnen van buitenstaanders (“Erstverkündigung”);
2. het toerusten van de gemeente om zelf missionair te zijn of om zending te steunen;

⁴⁶ Vgl. de herinterpretaties van theologische loci die Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 57 noemt.

⁴⁷ In *Het klagen wordt gezang* stipt hij een enkele keer dat de geijkte termen jongeren niets meer zeggen en dat zij een andere taal hebben (bijv. op p. 109).

⁴⁸ Zijn leven lang heeft Jager ervoor geijverd om bijbelse beelden te ontdoen van stoffige taal en al te herkenbare formuleringen en ze zó te vertolken dat ze weer als nieuw klinken, ook als dat betekent dat traditionele dogma’s op de helling moeten. Twintig jaar na 1967, toen het stof van de jaren ’60 en ’70 was gaan liggen, verscheen nog *Geloven wordt onwennig. Naar een tweede primitiviteit?* (Baarn: Ten Have, 1987), gevolgd door *De verbeelding aan het woord* (1988) en *Oude beelden spreken een nieuwe taal. Geloven na de geloofscrisis* (Baarn: Ten Have, 1990).

⁴⁹ Jager, *De verbeelding aan het woord*, 9.

⁵⁰ Jager, *De verbeelding aan het woord*, 9. Deze uitspraak uit 1988 is ook van toepassing op de Jager uit 1969, die in *Het klagen wordt gezang* keer op keer zijn onbegrip toont tegenover de sentimenten van behoudende gelovigen.

⁵¹ H.-J. Findeis, „Missionspredigt,“ *Lexikon für Theologie und Kirche* 7, 318. Jongeneel, *Missiologie II*, 262 citeert instemmend Daubanton (1911), die zijn onderscheiding baseert op de verschillende stadia van missionaire prediking. Hij onderscheidt 1. roepingsprediking tot niet-christenen; 2. prediking tot catechumenen; 3. prediking tot de uit zending ontstane gemeente. Deze laatste vorm interpreteert Jongeneel (263) als “prediking aan christenen tot het medeverantwoordelijkheid dragen voor de komst van Gods koninkrijk buiten de muren der kerk.” Dan komen de indelingen in *LThK* en van Daubanton overeen.

3. het begeleiden van de geloofsontwikkeling van de gemeente.

Bij Jager vinden we geen reflectie op de doelstellingen van de verkondiging van het evangelie. We moeten het hebben van terloopse opmerkingen. Daaruit rijst wel een bepaald beeld op. In de paragraaf *Wat is de inhoud van de verkondiging?* (hieronder) zal blijken dat Jager zich tot doel stelt om mensen tot bekering te roepen (doelstelling 1). Maar hij koestert geen visioenen van massale toeloop. Hij zegt bijvoorbeeld niet: “wij willen mensen winnen zodat de kerken weer vol worden.” Een volle kerk is geen bewijs voor een goede verkondiging.

Als wij [de boodschap van het Evangelie in hedendaagse taal] herformuleren, doen wij dat niet om veel mensen te trekken: ze gaan nog altijd in drommen naar diensten waar op de keper beschouwd nu juist onderwets-stichtelijk geprekeet wordt, op het dierbare af. Wij moeten niet vertalen om de ergernis uit het Evangelie weg te nemen, maar om het Evangelie met ergernis en al goed te laten dóorkomen.⁵²

Met andere woorden, de roep tot bekering moet in heldere taal klinken, maar het evangelie roept altijd óók afwijzing op. Het evangelie moet zo verkondigd worden dat het deze twee reacties op kan roepen.

De twee andere doelstellingen (missionaire toerusting en begeleiding van geloofsontwikkeling) zijn bij Jager afwezig. Ergens vinden we een terloopse opmerking dat het tegenwoordig algemeen aanvaard is

dat de gemeente in de eredienst wordt toegerust tot dat zijn-in-de-wereld. De Kerk gaat de straat op. De straat komt de Kerk in.⁵³

Uit de context blijkt dat Jager onder “zijn-in-de-wereld” de maatschappelijke betrokkenheid van christenen verstaat. Het is hem niet te doen om het toerusten tot een getuigende, evangeliserende levenshouding van gemeenteleden.

Wat is de inhoud van de verkondiging?

De vraag *wat* er verkondigd moet worden, werpt Okke Jager voor het eerst op wanneer hij spreekt over de verstaanbaarheid van de verkondiging. Hij bestrijdt de naïeve gedachte dat het gebruik van hedendaagse taal de verkondiging voor iedereen begrijpelijk zal maken en zegt:

Wij moeten ons van de hedendaagse taal bedienen, jawel; maar *in* die hedendaagse taal blijft de boodschap als vanouds: bekeert u!⁵⁴

Jager vervolgt dat veel modern spreken over God niet slechts een nieuwe jas voor een oude inhoud is, of een frisse wijze van spreken. Het moderne spreken over God betekent een diepere breuk dan dat. Soms camoufleert het ook verzet tegen God zelf. Hedendaagse taal gaat vaak samen met hedendaagse eenzijdigheden. Daar kan de prediker op inhaken:

Wie in hedendaagse taal tot bekering oproept, kan dus uiterst concreet zijn: het is juist een nieuwe manier van spreken over God, waarvan de moderne mens zich bekeren moet.⁵⁵

Het evangelie houdt altijd iets vreemds en blijft “moeilijk aan de man te brengen.” Ook de taal van het evangelie is “vreemd” en moet geleerd worden. Na deze korte opmerkingen over de inhoud keert Jager weer terug naar het onderwerp van de taal.

Het wordt niet duidelijk wat Jager onder bekering verstaat. Het is eigenlijk vreemd dat hij, als het om de inhoud van de verkondiging gaat, met zo’n geijkte en tegelijk omstreden term als bekering komt aanzetten. Tegenwoordig, schrijft Jager in een andere context, wordt het oude begrip bekering “totale mentaliteitsverandering” genoemd.⁵⁶ Welnu, als die term niet meer duidelijk is, zou men in een boek over verstaanbaarheid verwachten dat de schrijver uitlegt wat hij met bekering bedoelt. En dat doet hij niet.

Het inhoudelijkste hoofdstuk is hoofdstuk V. Dat bevat echter geen uitwerking van “bekering,” maar draagt de titel “Kunnen historische mededelingen ons aanspreken?” Jager keert

⁵² Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 51.

⁵³ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 7.

⁵⁴ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 57, vgl. ook 69 (“De bijbel wil ons niet kleineren maar bekeren.”).

⁵⁵ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 57.

⁵⁶ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 126.

zich hier tegen degenen die de existentiële betekenis van de Schrift willen losmaken van haar historisch karakter. Hij benadrukt dat feiten en hun betekenis niet los van elkaar kunnen worden gezien. Enerzijds stelt hij: een naakt heilsfeit bestaat niet, het is altijd een heilsfeit dat geloofd en bezongen wordt. Anderzijds geldt ook: het geloof rust op het historisch feit, omdat het heil van buiten komt, niet van binnen. Het hoofdstuk eindigt met een trinitarische dogmatische correctie op theologen die Vader, Zoon en Heilige Geest al te plat en immanent willen denken. Wat in hoofdstuk V ter sprake komt, de verhouding historie – existentie, is van hermeneutisch belang voor de verkondiging, maar in de bespreking ervan biedt Jager geen samenvatting van *wat* er verkondigd moet worden.

Deze vraag komt nog wel even in de beide slotpagina's aan de orde. Nadat Jager heeft uitgelegd wat preken in een nieuwe kerktaal inhoudt, zegt hij dat de prediking mensen ook met nieuwe thema's moet confronteren, die een doordenking vanuit het evangelie vragen, zoals automatisering, werkeloosheid, vrije tijd, geboortebeperving, elektronische beïnvloeding van de hersenen, fokken van "rasmensen" en planetaire reizen. Het lijkt een onbegonnen werk het Evangelie te "vertalen" op al deze terreinen, maar als wij er vandaag niet mee beginnen zijn wij te laat. De prediking moet ons leren leven met computers en "zwemles" geven voordat een zee van vrije tijd ons overspoelt.⁵⁷

Jager werkt dit niet uit, maar keert even terug naar het gebruik van nieuwe terminologie. Met nieuwe woorden alleen redden we het niet, zegt hij. De moderne mens *denkt* anders. Zo kunnen we het woord zonde wel vervangen door iets anders, maar het eigenlijke probleem is dat de moderne mens "zijn bestaan zo verklaart dat er voor zondebesef nauwelijks plaats is."⁵⁸ Het verkondigen van bekering kan alleen gebeuren door mensen te confronteren met een nieuwe realiteit. Dat deed Jezus ook, Hij kwam met de radicale boodschap "Het Koninkrijk is nabij gekomen". Daarna riep hij op tot bekering.

Onze situatie moet ons worden aangezegd. Wie in een antwoord-theologie zich de vragen laat stellen door de moderne mens en diens actualiteiten, wekt al gauw de indruk alsof het Evangelie een commentaar is bij het fatum. In werkelijkheid legt juist het Evangelie onze situatie bloot. Het verkondigt ons waar wij met onszelf aan toe zijn. En het proclameert waar wij met God aan toe zijn.⁵⁹

Deze opmerkingen vragen om een nadere uitwerking, die Jager hier helaas niet biedt. Het "wat" van de verkondiging treedt bij hem steeds terug achter het "hoe."

Hoe moet er verkondigd worden?

Aan deze vraag, die Jagers eigenlijke thema is, wijdt hij drie hoofdstukken (VI-VIII). Hoofdstuk VI ("De tale Kanaäns") handelt over de bijbelse beeldtaal en het bijbels wereldbeeld. Jager keert zich tegen degenen die de bijbelse beeldtaal voor achterhaald verklaren in de moderne tijd. Sommigen gaan zover dat ze bijbelse beelden op anachronistische wijze vervangen door beelden uit het industriële tijdperk of reduceren tot een wijsgerige kern. Dit kan heel raak zijn in een preek, maar bij het bijbelvertalen in engere zin is het ongeoorloofd. Jager benadrukt dat de bijbelse boodschap niet losgemaakt kan worden van bijbelse beelden.

De beelden van het Oude Testament zullen wij tot de jongste dag moeten blijven gebruiken, omdat het God behaagd heeft zich te openbaren in concrete historische situaties.⁶⁰

Al moet de kerk altijd mensentaal gebruiken – Jager noemt dit "werelds spreken" – toch moet de moderne mens "over de drempel" worden geholpen om bijbels-theologische grondstructuren te begrijpen.⁶¹ Op verwarrende wijze noemt Jager dit (tóch) een andere taal. Volgens hem

⁵⁷ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 136. Jager had een buitengewone antenne voor wat er in de lucht zat en voorvoelde nieuwe ontwikkelingen nog ver voordat ze intraden. Rothuizen, "Achter een glimlach. Man en paard," in *Tegendraads*, 24 geeft daar frappante voorbeelden daarvan.

⁵⁸ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 136.

⁵⁹ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 137.

⁶⁰ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 88.

⁶¹ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 94-95.

... moet een mens om christen te worden de moeite nemen een aparte taal te leren.⁶²

Wanneer Jager de vijf kenmerken van die aparte taal beschrijft,⁶³ worden bijbelse theologie, exegese, grammatica, bijbelvertalen en hermeneutiek in zijn handen tot een onontwarbare kluwen, wat versterkt wordt door de toespelingen, speldeprikken, tegenstrijdigheden en platitudes. Het hoofdstuk eindigt als een uitgetypte causerie.

Hoofdstuk VII (“Een eigen geluid”) is daarentegen helder en goed doordacht. Jager spreekt hier hoofdzakelijk⁶⁴ over de taal van de preek. De verkondiging van het evangelie moet gebeuren in eenvoudige, maar niet in simplistische of banale taal. Ze moet helder zijn, en tegelijk open voor het verhevene. De gelijkenissen van Jezus dienen ons tot voorbeeld.

En wat hij [Jezus] dan verder zei, was altijd *diep maar helder*. “Niets is geheimzinniger dan helderheid,” zei A. Roland Holst. Velen proberen de indruk te wekken diep te zijn door iets onhelders te beweren.⁶⁵

Een goede preektaal eist een gedegen voorbereiding. Zorgvuldige taal is van essentieel belang en dat mag best moeite kosten. Stereotiepe termen zijn uit den boze, of ze nu orthodox of ultramodern zijn.⁶⁶ Ze kunnen levensvreemdheid oproepen, iets waar dominees – ten onrechte – vaak van beticht zijn. Woorden moeten ademen, doorleefd zijn. Origineel taalgebruik is belangrijk, omdat het aandacht kan wekken, maar overdaad schaadt. In het woordgebruik moet de authenticiteit van de prediker voelbaar zijn.⁶⁷

De predikant mag, móet zich laten inspireren door de dichter, zowel in zijn verstaan van de bijbelse taal als in zijn eigen woordgebruik. Evenals elders is Jager hierover in gesprek met Willem Barnard, met wiens *Anliegen* hij sympathiseert, maar wiens eisen hem te ver gaan.

Behalve taalkundig verantwoord moet de preek *concreet* zijn. Daarmee bedoelt Jager niet dat er een spiritueel en moreel gedetailleerde “toepassing” moet volgen, maar dat de prediker zich mag niet indekken met voorzichtige formules of wazige termen. In feite keert Jager hier weer terug naar het thema van de authenticiteit. Met J.P.I. van der Wilde zegt hij:

“(...) Het betekent jezelf onder woorden brengen, jezelf prijsgeven. Hij, die zichzelf prijsgeeft is een open boek. Betekent wat voor zijn naaste. Is een vrij mens”.⁶⁸

om er aan toe te voegen:

Dat is de diepere achtergrond van de zg. levensvreemdheid van predikanten: het is niet voldoende het leven te *kennen*, - wij moeten ons leven *verliezen*. Pas wie een *vrij* mens is, kan zich ook van algemeenheden bevrijden. Er is nu eenmaal moed voor nodig, een eigen taal te spreken. Alleen wie alle homiletische regels verliest, kan ze behouden.⁶⁹

Authenticiteit is spannend, spanningsvol. De prediker komt namelijk zelf op het spel te staan. Daarom is er moed voor nodig. Dat Jager authenticiteit beschrijft met woorden van Jezus (Marcus 8:35 en parallellen) geeft aan hoe wezenlijk hij authenticiteit vindt. Natuurlijk is het waar dat authenticiteit of echtheid in onze tijd hoog gewaardeerd worden, en dat we in het algemeen liever luisteren naar een authentieke spreker dan naar iemand die duidelijk een *performance* weggeeft. Maar authenticiteit gaat verder dan voorkeuren of luistergenot. De essentie van de verkondiging staat op het spel.

Wie *zichzelf* blijft, kan de moderne mens beter bereiken dan wie er steeds op gespitst is, de moderne mens te bereiken.⁷⁰

Jager brengt dit rake aforisme eerst in verband met taal. Wie krampachtig probeert om in de taal van zijn doelgroep te spreken, is zichzelf al niet meer. En dat wordt gevoeld! Een ou-

⁶² Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 96.

⁶³ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 96-104.

⁶⁴ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 114 bevat een terzijde over de opbouw van de preek (een preek moet afwisseling bevatten, tussen “nadenken” en “spelevaren”, tussen aandacht voor volwassenen en voor kinderen).

⁶⁵ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 107.

⁶⁶ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 111-113, 118-119.

⁶⁷ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 113. Maar op p. 117 schrijft hij dat men hierin ook te ver kan gaan: “Ten koste van alles authentiek willen zijn betekent authenticiteit missen” (citaat van Pierre Dubois).

⁶⁸ J.P.I. van der Wilde, *Geloven op Mars. Kan de kerk wel meekomen?* (Wageningen 1967), 14.

⁶⁹ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 120.

⁷⁰ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 121.

dere catecheet, bijvoorbeeld, die probeert te praten in de taal van tieners, en het heeft over “vet,” “cool” en “chillen,” weet wat Jager hier bedoelt. Hij wordt gewoon uitgelachen.

Vervolgens werkt Jager zijn aforisme uit met het oog op de identificatie van de prediker met zijn gehoor. Dat de prediker zich identificeert met zijn gehoor is goed, omdat hij dan geen algemeenheden van een ivoren toren neerwerpt. Maar *totale* identificatie schiet haar doel voorbij:

Wie de moderne mens wil raken, moet niet zó restloos in diens huid kruipen dat hij hem niet meer *pijnlijk* raken kan.⁷¹

Te grote identificatie van de prediker met zijn gehoor belemmert hem om een “kritisch tegenover” te zijn.

In zijn laatste hoofdstuk (VIII, “Een nieuwe kerktaal”) verkent Jager wat er karakteristiek is aan de nieuwe kerktaal, zoals die zich in de jaren ’60 aan het ontwikkelen is. Als gereformeerde, Nederlandse exponent van deze stijl noemt hij G.Th. Rothuizen (1926-1988), terwijl uit het buitenland de namen van Barth en Tillich vallen. Het is vreemd dat Jager geen voorbeelden uit hun preken of meditaties geeft om te laten zien wat deze nieuwe kerktaal nu inhoudt. In plaats daarvan citeert of bestrijdt hij opvattingen van anderen *over* deze predikers. Ze dienen vooral als opstapje naar Jagers eigen “definitie,” die hij cursief heeft gezet:

Wat in hun taal [van Rothuizen e.a.] opvalt is allereerst: *een verrassend woordgebruik, driftig én ingetogen, met vaart én met schroom, markant én open, spits en speels*, - een taal die weerspiegelt dat het *moeite* kost maar ook de moeite *waard* is christen te zijn.⁷²

Het wordt nu duidelijk waarom Jager geen illustraties biedt. Het zou heel moeilijk geweest zijn, om van Rothuizen, Tillich of Barth een fragment te selecteren dat in zijn geheel aan deze definitie beantwoordt. Jagers definitie is mijns inziens vooral een treffende typering van zijn eigen stijl, waarvan zijn boek één grote illustratie is.⁷³ Als men dit beseft, hoeft men zich er ook niet over te verbazen dat Jager zijn definitie niet uitwerkt.

Jager zelf voelt kennelijk aan dat zijn definitie bij zijn lezers niet meteen een bepaald type prediking oproept, blijkens zijn tweede poging om de nieuwe kerktaal in het vizier te krijgen. Los van zijn zojuist geciteerde definitie somt hij een drietal kenmerken op van de nieuwe kerktaal.⁷⁴

1. *Soberheid*: Hieronder Jager noemt soberheid die geboren is uit echtheid, een afkeer van grote woorden, zelfs een voorkeur voor understatements. Niet alleen omdat die bij onze tijd passen en grote woorden afschrikwekkend werken, maar ook omdat de Bijbel ons hierin voorgaat.

2. *Verbindingslijnen*: Men moet stoutmoedige verbindingslijnen in de Schrift leggen. “Wie één bladzij openslaat, opent de gehele Schrift.”⁷⁵ Jager stelt ons dichters ten voorbeeld en noemt Willem Barnard en Tom Naastepad.

3. *Geen begripsmatige taal*: We moeten beducht zijn voor definities en starre logica, maar openstaan voor transcendentie en het mysterie. Een fraai citaat:

De raad die de Japanner Tanizaki aan jonge schrijvers gaf, mag ook op de verkondiging worden toegepast: “Tracht niet te duidelijk te zijn; laat bepaalde vragen open; schuif een dun blad papier tussen de werkelijkheid en de woorden.”⁷⁶

⁷¹ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 121-122.

⁷² Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 124.

⁷³ Datzelfde zien we in hoofdstuk XV (“Krasse uitspraken over preekmethoden”) van *Het klagen wordt gezang*, waar hij uitvoerig Bungeners adviezen voor de prediker (1844) citeert, en dan juist die uitspraken, die Jagers eigen praktijk (bijv. uitschrijven en uit het hoofd leren, zoals geschetst door Jelsma, “Vereerd en gewantrouwd,” 315v. en De Lange, “Het heilig verzet”) treffend beschrijven.

⁷⁴ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 126vv.

⁷⁵ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 130.

⁷⁶ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 133.

We moeten niet alles dichtsmieren, maar de moed hebben om in een preek vraagtekens te laten staan – maar op het fundament van het grondvertrouwen op God. Voor moderne mensen zijn juist de vragen zoals die in de Psalmen verwoord worden, herkenbaar.

Samenvattend: Okke Jager ziet het “hoe” van de prediking staan in een spanningsveld, waarin hij evenwicht zoekt. In zijn taal beweegt de prediker zich naar zijn gehoor, want zijn taal moet verstaanbaar zijn, dat is helder, zorgvuldig, dichtelijk, origineel, sober, ondogmatisch. Tegelijk wordt er van het gehoor een beweging gevraagd, naar het Woord toe. Het moet zich de bijbelse beeldtaal en bijbels-theologische grondstructuren eigen maken. Qua denkwereld en cultuur beweegt de prediker zich ook naar zijn gehoor. Maar hij levert zichzelf niet uit. Er blijft een kritisch tegenover: de moderne mens moet tegenover het evangelie gesteld worden. Zijn situatie moet hem aangezegd worden.

Jagers uitgebreide aandacht voor de talige vormgeving van preken, en zijn oproep om dichters ten voorbeeld te nemen was in zijn tijd vernieuwend, zeker in de gereformeerde kerken. Jager propageerde en bracht in praktijk – meer dan veertig jaar geleden – wat tegenwoordig wordt voorgestaan door hedendaagse homiletici, wier werk wel wordt aangeduid met de verzamelnaam “New Homiletic.”⁷⁷ Zij zien preek als taalgebeuren waaraan prediker en hoorder beide deelhebben.⁷⁸ Daarom schenken ze veel aandacht aan het esthetisch aspect van de preek.⁷⁹ In het Nederlandse taalgebied is het esthetisch accent het nadrukkelijkst naar voren gebracht door C. Bregman in *De stem uit de oneindigheid* (2007).⁸⁰

Bregman zoekt in Nijhoffs visie op taal, op dichten en zijn ervaringen met het ontstaan van een gedicht een “hand-leiding” voor het maken van een preek. En daarmee doet Bregman op systematische wijze wat Jager voor ogen staat. Inhoudelijk vertoont Bregmans boek grote overeenkomsten met het *Anliegen* van Okke Jager:

- nadruk op heldere, gevarieerde en verzorgde taal;
- streven naar poëtische kwaliteit van taal;
- dichters als leermeester van de prediker;
- overtuiging dat de preek moet worden uitgeschreven;
- openheid voor transcendentie en het mysterie.⁸¹

Maar afgezien van een enkel citaat⁸² heeft Bregman de erfenis van Jager niet expliciet meegenomen. Tijdens het lezen van *Eigentijdse verkondiging* (door Bregman niet genoemd) dacht ik verschillende malen: “Jagers gedachtegoed over het talige aspect van de preek maakt in zekere zin Bregmans dissertatie overbodig.” Men zou het ook anders kunnen formuleren, namelijk dat allerlei noties die in *Eigentijdse verkondiging* in de kiem aanwezig zijn, door Bregman worden uitgewerkt.

⁷⁷ Zie voor een beknopt overzicht Bregman, *De stem uit de oneindigheid*, 63vv.

⁷⁸ Hoe het interpretatieproces van de hoorder verloopt en samenhangt met zijn persoonlijkheidsstructuur is empirisch onderzocht door Hanneke Schaap-Jonker in haar proefschrift *Before the face of God: an interdisciplinary study of the meaning of the sermon and the hearer's God image, personality, and affective state* (Münster: LIT Verlag, 2008), waarvan een vereenvoudigde versie is verschenen in het Nederlands: *Ruimte om te horen. Preken en de psyche van de luisteraar* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2009).

⁷⁹ Vgl. H.C. van der Meulen, “De preek als open kunstwerk,” *Kerk en Theologie* 57 (2006), 141-157.

⁸⁰ Voor een beknopte weergave van de inhoud, zie ook Kees Bregman, “De preek als taalgebeuren,” 111-120.

⁸¹ Jagers citaat van Tanizaki (*Eigentijdse verkondiging*, 133) doet denken aan Bregman, “De stem uit de oneindigheid,” 258-260, wanneer hij schrijft over de stilte in de preek als “theologische witregel” die een preek kan oproepen wanneer die op verschillende niveaus tegelijk raakt aan een onuitsprekelijk moment: in het Bijbelgedeelte dat besproken wordt, in de communicatie tussen predikant en gemeente en in de zaak die existentieel aan de orde is.

⁸² Zie bijvoorbeeld *De stem uit de oneindigheid*, 242, 266.

Ik constateer echter ondanks de overeenkomsten een verschil. Bregman, die theologiseert in het voetspoor van Barth, Miskotte en Breukelman, en dit combineert met het gedachtegoed van Martinus Nijhoff, weet deze wel zeer Nederlandse onderneming niettemin een absoluut karakter te geven. Dat is met het noemen van de naam Breukelman welhaast gegeven. Zo bedient Bregman zich van een eigen jargon, waarin men moet meegaan of men staat erbuiten.⁸³ Bovendien stelt Bregman bepaalde zaken zo absoluut, dat er eigenlijk geen discussie meer over mogelijk is. Het uitschrijven van de preek, bijvoorbeeld, is het deelnemen aan de openbaring, een zaak van God zelf.⁸⁴ De kwestie of een preek wel of niet uitgeschreven moet worden, waar al eeuwenlang verschillende visies op bestaan, wordt in een klap in de godsleer gefundeerd. Met als consequentie: wie de preek niet uitschrijft, heeft het niet begrepen.⁸⁵

Ik constateer in Bregmans werk een contradictie. Enerzijds is hij beducht voor een autoritaire preekvorm en breekt hij een lans voor de witregel, de openheid voor het andere (Andere), de stilte e.d., anderzijds is die openheid in zijn eigen homiletisch concept afwezig. De witregel wordt verdedigd in een betoog *zonder* witregel!

In dit opzicht denk ik dat kennisname van het werk van Okke Jager hierop een nuttige relativering kan aanbrengen. Bij hem is sprake van meer congruentie tussen theorievorming en preek. Zo open als hij preekt, is zijn homiletische visie ook. Daarom meen ik dat Jagers *Eigentijdse verkondiging* ook na de verschijning van Bregmans dissertatie een boeiende bron blijft.

⁸³ Bregman is zich ervan bewust dat taal kan blokkeren en uitsluiten, vgl. “De preek als taalgebeuren,” 114.

⁸⁴ Bregman, *De stem uit de oneindigheid*, 284-287.

⁸⁵ Op 22 april 2009 nam ik op Hydepark deel aan een workshop van C. Bregman. Nadat ik met stijgende verbazing naar zijn betoog had geluisterd, ontspon zich een stevige woordenwisseling tussen ons. Ik vroeg hem o.a. of Augustinus, die zijn preken niet uitschreef, er dan soms helemaal niets van begrepen had. Bregman raakte hierop in verlegenheid, maar uiteindelijk was zijn antwoord bevestigend.

III – Preekvoorbeelden: Jagers eigentijdse verkondiging in de praktijk

Voorbeelden van eigentijdse verkondiging door Okke Jager

Als we willen nagaan hoe Okke Jager zijn ideeën over eigentijdse verkondiging in praktijk bracht, kunnen we grijpen naar enkele gedrukte preken en naar zijn meditaties en dagsluitingen waarvan er vele in druk verschenen. In het tweede deel van deze scriptie willen we dan ook specimina van Jagers verkondiging aan een nadere analyse onderwerpen. Vanwege de beperkte opzet van deze verhandeling heb ik mij moeten beperken tot twee meditaties.

Omdat de bundels preken en meditaties van Okke Jager een tijdsspanne van een kleine veertig jaar beslaan, en hij in die lange periode een ontwikkeling doorgemaakt heeft, heb ik ervoor gekozen om een preek te kiezen uit ongeveer dezelfde tijd als *Eigentijdse verkondiging* (1967), dus uit het einde van de jaren '60 of het begin van de jaren '70.⁸⁶ Ik heb een limiet gesteld van 5 jaar voor en na 1967, dus 1962 tot 1972.⁸⁷

Er is nog een verdere beperking noodzakelijk. Want niet elke bundel geeft blijk van gerichtheid op de buitenstaander, die volgens Jager de grondhouding zou moeten zijn van elke kerkdienst. Wie bijvoorbeeld *Een tijd van twijfel* (1977) openslaat, waarin preken uit het begin van de jaren '70 zijn opgenomen, wordt verrast door de inhoudsopgave. Jagers stelling dat de prediking zich altijd (ook) richt op niet-gelovigen blijkt in de praktijk anders uit te pakken. Een aantal “levensvragen” die de thema’s van de preken vormen, zijn namelijk vragen van kerkmensen, niet van buitenstaanders:

1. Hoe ontdekken wij Gods leiding?
- (...)
5. Komt alles op de helling?
6. Geloven wij nog wel?
7. Waarom zegt het ons zo weinig?
8. Doet “de Drieëenheid” ons nog iets?
- (...)

Ook inhoudelijk blijkt dat de preken voor een gereformeerd gehoor gehouden zijn. Zo begint Jager een preek over Prediker 1:18 met een herinnering aan “de mannenvereniging” van vroeger, “toen kennis wel eens betekende: Kuyper uitpluizen en Bavink [*sic*] napraten.”⁸⁸ Hij gaat dan in op de angst voor de evolutietheorie. De preek is bijzonder boeiend en levendig, maar blijft gericht op een gereformeerd gehoor. Dat blijkt niet alleen uit het gebruik van “wij” of “ons” (= kerkmensen), maar ook uit de dialogische passages.” Tegen Predikers stelling dat de geschiedenis zinloos is, voert Jager iemand sprekend in: “Aha, zegt iemand, dus hij vergeet de heilsgeschiedenis.” Geen typische reactie van een buitenstaander...

Het leven is sterker dan de leer. Okke Jager spreekt een kerk vol gereformeerden aan op een manier die zij verstaan. Hij preekt contextueel. Hij gaat in op vragen waar gereformeerden mee zitten (zaten) zoals hij dat voor de radio niet deed. En uit de omslagtekst van het boek blijkt dat de boodschap aankwam:

Op de elf preken in dit boek, die door dr. Jager in de loop van een aantal jaren uitgesproken werden, kwamen zeer veel reacties van gemeenteleden. De preken bleken zaken aan te roeren waarmee velen vandaag tobben.

⁸⁶ In de jaargangen 1965-1971 van de gereformeerde preken-serie *Menigerlei genade* zijn er geen preken van Okke Jager (jaargang 1969 is niet aanwezig in de PThU Kampen). Er is sprake van dat het archief van Okke Jager, waarin mogelijkerwijs zijn uitgetypte preken, wordt overgedragen aan de PThU, maar vanwege de verslechterende gezondheidstoestand van de weduwe Jager wordt er voorlopig geen initiatief genomen (email dr. G.J. van Klinken [archiefcommissie-PThU], 24 juni 2009). Na de overdracht komt er waardevol homiletisch onderzoeksmateriaal vrij.

⁸⁷ Dit betekent o.a. dat Jagers radiopreken, die zijn gehouden halverwege de jaren '50 en verschenen in *Zegen uzelf* (1959), moesten afvallen.

⁸⁸ Jager, *Een tijd van twijfel*, 50f.

Als we nu overzien wat we uit de periode van 1962 tot 1972 aan preken en meditaties (die ook daadwerkelijk in die periode gehouden zijn⁸⁹) overhouden, zijn dat *Overuren voor God* (1964), *Geloven na kerktijd* (1965), *Een witte Kerst* (1968) en *Liefde doet wonderen* (1970).

Ik heb ervoor gekozen om de meditaties te analyseren met de Heidelberger methode van preekanalyse, zoals deze in kort bestek wordt uitgewerkt door Graafland en Moehn,⁹⁰ omdat zij beter dan de KPV-methode kan helpen om theologische en talige vragen in beeld te krijgen, en omdat sommige alternatieven vooral bedoeld lijken om *live* preken te bespreken met het oog op de communicatie.

In de Heidelberger preekanalyse wordt achtereenvolgens de aandacht gericht op

1. God de Vader, de Zoon en de Heilige Geest
2. de taal van de Schrift
3. de hoorders van de preek
4. de persoon van de prediker,

waarna in de interpretatiefase bekeken wordt wat de mogelijke werking van de preek is in pastoraal, ecclesiologisch en politiek-cultureel opzicht.

Voorbeeld 1: "Een kind heeft geen verleden" (meditatie)

De eerste meditatie is "Een kind heeft geen verleden" uit *Een witte Kerst* (bijlage 1). Er wordt niet vermeld of de meditaties in deze bundel voor radio of TV uitgesproken zijn. Mijn indruk is echter dat deze bundel meditaties hetzelfde publiek beoogt als de TV-dagsluitingen. Dit blijkt uit de titel, die appelleert aan een breed publiek en niet uitsluitend gericht is op kerkgangers.

1. *God de Vader* verschijnt in deze meditatie als degene die als enige in staat is om een nieuw begin te maken in de menselijke situatie (16-19⁹¹). Hij is daartoe mens, kind geworden (18-22), om mensen weer tot kind te maken (163, 171v.). Tegelijk is hij de Vader, bij wie de Zoon in heerlijkheid leefde, voordat de Zoon zich gaf om mens tussen de mensen te worden (63, 70-73).

God de Zoon verschijnt als de pre-existente (59-60, 78), die zijn glorieuze hemelse verleden bewust aflegde om als "kind zonder verleden" geboren te worden (64vv.). In die hoedanigheid nodigt hij ons uit om ons verleden, met alle ambiguïteit van dien, bij Hem te brengen (105vv., 113vv.). Hij kan ons maken tot een kind, d.w.z. ons bevrijden van ons verleden. Zo vergeeft hij ons (122f.). Hij wordt in de loop van de meditatie aangeduid als "kind (Jezus)" (22, 41, 171), "kind van Bethlehem" (59), "Zoon van God" (60), "Jezus" (zonder "kind", pas in 105), maar nergens als "Christus."

God de Heilige Geest komt niet expliciet in de meditatie voor. Maar de wijze waarop Jager de lezer nodigt om naar de stal van Bethlehem te "gaan" (106v., 113v.), heeft een pneumatologisch moment.

2. Wat betreft de *functie van de Schrift*: deze meditatie behandelt geen Schrifttekst en bevat dus ook geen exegese in engere zin. Veeleer mediteert Jager over de "kindwording" van God. De taal is hedendaags en direct. Directe Schriftcitaten zijn kort en weinig in getal (22, 78, 116, 119, 161vv.). Citaten uit andere bronnen tellen feitelijk veel meer woorden (1-11, 48-49, 130-136, 142-150). Ook talrijk zijn referenties aan de kerst-entourage: flarden van kerstliederen, uitdrukkingen als "de stal / het kind van Bethlehem" (42, 59, 113), "de kerstengel" (71v.), "engelen die zweven" (89v.), herders, kerstboom, kerstliederen e.d., waarvan we mogen aannemen dat die in 1968 tot de culturele bagage van iedere Nederlander behoorden.

⁸⁹ Veel boeken van Jager zijn vaak herdrukt en verschenen zonder jaaraanduiding, zodat het vaak moeilijk te zien is wanneer de eerste druk van een bundel verscheen. Ik heb mijn uitgangspunt genomen in De Bucks "Bibliografie Okke Jager," in De Buck e.a., *Tegendraads*, 226vv.

⁹⁰ Graafland en Moehn, "Hij verslindt de dood."

⁹¹ De nummers tussen haakjes verwijzen naar de regelnummers van de meditatie (bijlage 1).

Een procédé dat het raamwerk van deze meditatie vormt, is dat Jager een verhaal vertelt, een populair liedje citeert of een algemene levenswijsheid uitwerkt om van daaruit een Schriftcitaat of geloofswaarheid in een nieuw licht te stellen (1-20, 44-61, 82-107, 139-160). De lezer hoort niet een preek die gedrenkt is in bijbels taalgebruik, maar wordt geholpen om de weinige bewust ingezette Schriftcitataten bewust tot zich te nemen, verrassend voor onkerkelijke luisteraars, en als nieuw voor kerkgangers.

Het centrale thema wordt verwoord door de titel “Een kind heeft geen verleden.” Dit wordt naar twee kanten uitgewerkt op een natuurlijk aandoende wijze. Enerzijds is God de Zoon kind geworden en heeft Hij ervoor gekozen om zijn heerlijke verleden te vergeten, anderzijds mogen mensen kind worden door hun verleden, dat ofwel spijt ofwel trots teweegbrengt, bij Jezus te brengen en zodoende kwijt te raken.

3. Hoe wordt de *hoorder* benaderd? De meditatie is gericht op de hoorder als individu. Maatschappelijke of historische achtergronden van de hoorder komen niet aan de orde, ook niet impliciet. Een scheidslijn tussen christenen en niet-christenen zoekt men tevergeefs. De prediker gaat in op de *condition humaine* van de individuele mens die een verleden heeft en daar met een zekere spijt op terugkijkt (“had ik maar...”). Aan deze omgang met het verleden (en de verlossing daarvan) besteedt Jager veel meer aandacht (44-138, 151v., 167-172) dan aan de positieve, trotse terugblik op het verleden (139-172). Spijt over het verleden is alledaags (47v.). De prediker ziet de hoorder als iemand die een nieuw begin wil of moet maken, maar dit niet kan (18v., 23v.). Hij moet Jezus toelaten om dit voor hem te doen (113vv.).

De taal is hedendaags, helder en direct. Alleen bij een fragment over kerstvieringen in de 19^e eeuw gebruikt Jager archaïsmen op ironische wijze (36v.). Eveneens schiet het taalregister omhoog in een fragment dat de prediker presenteert als citaat van “een koning” (142-150). Jager refereert veelvuldig aan zaken die bekend of herkenbaar zijn voor de lezer: de kerstentourage (zie boven), een bekend liedje (48v.), met kerst thuis willen zijn (95vv.) enz. De meditatie heeft passages die entertainend zijn, zoals de joodse witz over de vrouw die opnieuw het verhaal van Jozef las (1-11), kerstpreken in de 19^e eeuw (26-40), een opgefokte kerstsfeer (83vv.) en bevat wat losse humoristische zinnen (71v., 90v., 157) of zinnen die humoristisch bedoeld lijken (42v.).

Okke Jager sluit in zijn meditatie aan bij de leefwereld van de hoorder, maar doet dit niet op antithetische wijze. Hij probeert hem mee te nemen, verrast hem met een element uit het evangelie, en vraagt dan ook wat van hem (bijv. in 58vv., waar een eigentijdse parafrase op Filippenzen 2 wordt geboden). Jager werpt er af en toe een zinnetje in dat denkwerk vergt. Hij infantiliseert nergens, maar treedt zijn hoorders als volwassen mensen tegemoet. Met andere woorden, de hoorder zal zich in deze meditatie eerder waarderend dan geringschattend aangesproken voelen. Dit blijkt ook uit het inclusieve gebruik van “wij” (= Jager en zijn gehoor), dat wij ook in de dagsluiting tegenkomen.

Als het gaat om de uitwerking naar de levenspraktijk is de meditatie niet erg concreet. Jager spreekt vrij onbekommerd van “Hem ontmoeten” (81), “de stal [van Bethlehem] binnengaan” (81, 114), “ons verleden bij Hem laten” (106v.; vgl. 113v.). In een kernpassage, een mystiek aandoend gedeelte zien we hoe Jager het “vergevingsmoment” als het ware omspeelt (113-124). Hij doet dit in de wij-vorm, zodat deze passage niet methodistisch of moralistisch overkomt. Het is wel de vraag of deze kernpassage verstaanbaar is voor mensen die geen enkele notie van kerk en geloof hebben. Ze kan wel uitnodigen tot verder denken, zoeken of vragen. De prediker is zich bewust van tegenwerpingen en gaat er op één in (127vv.).

4. De *persoon van de prediker* neemt, als we afgaan op persoonlijke voornaamwoorden, een zeer geringe plaats in. De prediker gebruikt vrijwel overal het inclusieve “wij” (= de prediker samen met zijn hoorders). Alleen waar hij iets van zijn gezin vertelt, heeft hij het over “mijn kinderen” (139). We zagen reeds dat de vraag “Wie verkondigt er?” in *Eigentijdse ver-*

kondiging geen aandacht krijgt, en dat Jager terughoudend is over zichzelf.⁹² Datzelfde vinden we terug in deze (en de volgende) meditatie. Het consistente gebruik van het inclusieve “wij” betekent dat de prediker niet anders dan in generalisaties over zichzelf kan spreken: hij kan geen persoonlijke (geloofs)ervaringen, meningen, twijfels enz. vertellen. Hij kan dus ook niets doorgeven, want om door te geven moet “wij” als het ware gesplitst worden in “ik” en “u.”

De prediker neemt afwisselend rollen aan. Soms is hij de entertainer, bijvoorbeeld als hij een verhaal vertelt of een kwinkslag lanceert (zie boven), soms is hij de verkondiger die verkondigt (bijv. 58-80, 117-116) dan wel impliciet uitnodigt (115-123). De prediker laat merken dat hij de dagelijkse ervaringen van zijn gehoor deelt (bijv. 47vv.). Verschillende malen neemt hij zijn gehoor als het ware apart om samen met hen anderen te bekijken. Zo gniffelt hij samen met zijn gehoor om 19^e-eeuwse predikers (35vv.) en om mensen die proberen om een kerststemming te forceren (83vv.). De passage over Duitse oorlogsmisdadigers met heimwee (97vv.) roept in het verlengde hiervan, met zijn lollige vergelijkingen (100vv.) haast een leed-vermaak op. De wijze waarop de prediker ingaat op een tegenwerping, maakt van hem een pastor (127vv.). De prediker treedt ook op als leraar, maar dit gebeurt heel impliciet. Hij probeert de centrale stelling van de preek over te brengen, maar zonder te leraren. Alleen in 161 (“Nu begrijpen wij...”) komt de leraar even expliciet om de hoek. Met andere woorden, de prediker laat eerder vrij dan dat hij expliciet stuurt.

Als we ten slotte in de *interpretatiefase* de meditatie als geheel proberen te interpreteren op haar mogelijke werking, kunnen we op grond van het bovenstaande vaststellen dat zij zich richt op de enkeling en hem aan wil spreken in de existentiële laag van zijn menszijn. Ecclesiologie blijft in deze meditatie buiten beeld: expliciet nog impliciet komt de gemeente erin voor. Door de vrijwel exclusieve concentratie geldt, *mutatis mutandis*, hetzelfde voor de samenleving als geheel.

Voorbeeld 2: “Is de kerk onverdraagzaam?” (TV-dagsluiting)

Het tweede specimen van Jagers verkondiging is afkomstig uit *Geloven na kerktijd* (1965). Jager schrijft dat “in het eerste deel [p. 7-84] negentien vragen over geloof, Bijbel en kerk, die mij door kerkelijken en niet-kerkelijken zijn gesteld, aan de orde zijn gekomen.”⁹³ Ik heb gekozen voor een televisie-dagsluiting met als titel “Is de kerk onverdraagzaam?,”⁹⁴ omdat Okke Jager ingaat op beeldvorming van niet-christenen over kerk en christendom.

De aanleiding voor deze dagsluiting is een uitzending van het satirische VARA-programma *Zo is het toevallig ook nog eens een keer*. In de aflevering van 4 januari 1964 werd de spot gedreven met de bijna religieuze betekenis die de televisie voor veel mensen had (“Beeldreligie”).⁹⁵ Peter Lohr speelde een TV-dominee die met zalvende stem een “meditatie” over het de religie van het Beeld (de TV) hield. Daarna sprak hij een gebed tot het Beeld uit, met daarin de bede “Geef ons heden ons dagelijks programma.” Veel christenen waren geschokt. De VARA kreeg duizenden brieven en de programmamakers werden bedreigd. Mies Bouwman, wier opa joods was, kreeg zelfs brieven met een antisemitische strekking.⁹⁶ Dit riep op zijn beurt heftige reacties op van het seculiere deel van de natie, dat hier een ontmaskering van een schijnheilig christendom in zag en een bewijs van onverdraagzaamheid.

Omdat Jager uitvoerig ingaat op de deining die de uitzending veroorzaakte, kunnen we niet spreken van een meditatie. Ik heb me dan ook afgevraagd of ik niet een andere moest kiezen. Maar bij het doorbladeren van de verschillende bundels bespeurde ik een neiging bij mijzelf

⁹² Zie de paragraaf “De parameters van missionaire prediking.”

⁹³ Jager, *Geloven na kerktijd*, 85.

⁹⁴ Jager, *Geloven na kerktijd*, 80-84.

⁹⁵ Deze uitzending is te bekijken via http://www.geheugenvannederland.nl/?nl/items/NIBG01:BG_668.

⁹⁶ Op verschillende websites is hierover te lezen, bijvoorbeeld <http://geschiedenis.wordpress.com/2007/04/18/zo-is-het-toevallig-ook-nog-eens-een-keer>.

om een meditatie te kiezen die mij aansprak, zoals “Een kind heeft geen verleden.” Dat zou kunnen leiden tot een wat eenvormige selectie uit het werk van Jager. Er zijn echter drie redenen waarom ik toch voor “Is de kerk onverdraagzaam?” heb gekozen. Ten eerste leek het mij goed om voorbeelden te nemen van de verschillende stijlen die Jager beheerste. Ten tweede wilde ik een dagsluiting waarin hij duidelijk met niet-gelovigen in gesprek is, niet slechts de niet-gelovigen die de prediker zelf ten tonele voert, maar niet-gelovigen zoals die zich concreet in de krant tegen het christendom en in brieven tot Okke Jager hebben gericht. En ten derde: het is voor missionaire prediking belangrijk dat ook in onze tijd de beeldvorming over kerk en geloof sterk bepaald wordt door incidenten. Voorbeelden hiervan uit 2009 zijn de pauselijke bescherming van bisschop Williamson, die de holocaust ontkent, het misbruik van kinderen op Ierse kloosterscholen, een op non-actief gestelde homoseksuele leraar aan een School met de Bijbel enzovoort. Daarom kan het leerzaam zijn om te zien hoe Jager in 1964 met een incident omging.

Ook de dagsluiting “Is de kerk onverdraagzaam?” wil ik analyseren volgens het Heidelbergse model.

1. *God de Vader* wordt genoemd als “de Enige die één is” (98⁹⁷), als Schepper van dieren die mishandeld worden tijdens vivisectie (104-109), en van mensen die hij naar zijn beeld heeft geschapen (101). God kan op verschillende manieren worden gelasterd, niet alleen direct als zijn “naam wordt aangerand” (99v.), maar ook indirect, waarbij “gokken, roddelpraat, vivisectie en militaire parades” als voorbeelden worden genoemd. In het laatste deel stelt de prediker dat het God zelf is die aanspraak maakt op ons leven (127v.) en met wiens liefde en heiligheid heel Nederland rekening moet houden (122v.). God de Vader ergert, “griefft” (132) mensen ook doordat hij “beslag op ons legt door de dwaze prediking van een gekruisigde Christus” (128v.).

God de Zoon komt voor op een paradoxale wijze. Enerzijds is Hij het toppunt van zwakte: hij is gekruisigd en dat deze ons moet redden is dwaas en ergerlijk (128v., 140). Tegelijk is Hij degene die ons en onze tijd opeist (140v.). Dit doet hij niet “met machtsmiddelen van boven af” (142), of moraliserend (145-148), maar uitnodigend, “met uitgestoken hand.” Maar dan doet hij het ook radicaal: hij komt ons bevrijden van alle afgoden (152-154) en vult ons leven met de liefde van God (154-159).

God de Heilige Geest wordt in de dagsluiting niet genoemd en komt evenmin impliciet voor.

2. De *Schrift* en haar taalveld blijven tot regel 75 buiten beschouwing, afgezien van een zegswijze (35). Tot regel 75 toe wordt de tekst beheerst door de taal van het publiek debat over de omstreden uitzending, dat eerst aan het woord moet komen, moet uittrazen als het ware. Als iedereen is uitgepraat mag de Schrift spreken. Dan maakt de prediker duidelijk dat de Schrift alleen in liefde aan het woord mag komen (76-88), en schuwt hij bijbeltaal niet (“liefde die in het kruis openbaar wordt”).

In 95-115 komen twee kernteksten voor, waaraan de prediker refereert zonder ze direct te citeren. Beide teksten functioneren verschillend. “God is de Enige die één is” (vgl. Deut 6:4) is eigenlijk een aforisme, een doordenkertje, als climax van een reeks tegenstellingen. Met de tekst doet de prediker verder niets (98). Vervolgens zegt hij dat mensen, onder wie joden en negers, naar Gods beeld geschapen zijn, wat refereert aan Gen 1:26. Dit werkt hij uit door te stellen dat wie deze mensen minacht of door het slijk haalt, zich in feite ook schuldig maakt aan godslastering (100-115).

Vanaf r. 121 komen referenties aan de Schrift in grotere dichtheid voor. Aan het christendom kun je je ergeren, maar ook een God die beslag op ons legt door “de dwaze prediking van een gekruisigde Christus” is voor velen, zowel in als buiten de kerk, een “ergernis” (126-130).

⁹⁷ De nummers tussen haakjes verwijzen naar de regelnummers van de meditatie (bijlage 2).

Dit is wel een stevig stuk bijbeltaal, maar de bewoordingen zijn hedendaags Nederlands, en bovendien precies wat de prediker hier nodig heeft. Dan gaat hij verder: Christus wint ons niet door machtsmiddelen (zoals christenen soms wel zouden willen), maar “hij neemt ons beet door in een kribbe te gaan liggen, hartveroverend” (143).

Een verrassende wending, zoals Jager die hier geeft aan het overbekende kerstevangelie, wordt opnieuw ingezet als hij benadrukt dat Christus niet komt moraliseren, “want Hij weet dat het niet helpt om vruchten op te hangen aan een dode boom” (145v.). Ook dit is voor niet-kerkelijken een begrijpelijk en verrassende uitspraak, omdat “aan de vruchten kent men de boom” een algemeen gezegde is geworden.⁹⁸ De niet-kerkelijken missen echter de verrassende combinatie van citaten aan het slot:⁹⁹ “als wij niet kunnen laten *Hem lief te hebben omdat Hij ons heeft liefgehad* toen wij nog niets wilden leren.” Uit het taalveld van de christelijke traditie noteer ik nog een referentie aan de Heidelberger catechismus (146v.), waarvan ik me afvraag of ze ook voor niet-kerkelijke hoorders begrijpelijk is.

3. De *hoorder* kan zich in deze dagsluiting zelf gehoord voelen. De prediker spreekt hun taal en dat geldt letterlijk: kijkers worden geciteerd. De dagsluiting gaat immers in op kranten- en briefschrijvers naar aanleiding van de beroering rondom een TV-uitzending. Jager opent met een briefschrijver die zegt: “U mag bij de eerstvolgende dagsluiting niet doen alsof er niets gebeurd is. Er is in Nederland iets veranderd in de verhoudingen tussen kerkelijken en niet-kerkelijken” (1-5). Drie andere briefschrijvers die kritiek leveren op christenen worden geciteerd (113v., 116vv., 134vv.). Ook Mulisch komt aan het woord, die (in de krant?) zijn analyse op het gebeurde geeft (10-16). Er passeren dan nog enkele flarden uit de berichtgeving over de uitzending, bijv. dat Mies Bouwman is uitgemaakt voor “vuile jodin” (25) en al dan niet geboekstaafde reacties op de polarisatie rondom de uitzending (43v., 61-67) of beweegredenen die de prediker de betrokkenen in de mond legt (76-83). Dit alles sluit aan bij wat de hoorders in hun verscheidenheid hebben opgepikt uit de media en wat hun eigen mening en die van hun tegenstanders is. Ook niet-kerkelijken die deze dagsluiting zien – Nederland had toen nog één TV-zender – kunnen merken dat deze dominee hun mening heeft gehoord.

Het publiek debat en de onderlinge beeldvorming staan centraal in deze dagsluiting. Omdat daarin vooral *groepen* ageren, is de blik, in tegenstelling tot de kerstmeditatie, niet gericht op het individu. De twee groepen, kerkelijken en niet-kerkelijken, worden benaderd als mensen die een duidelijk standpunt hebben, maar tegelijk vinden dat het moddergooien te ver is gegaan, en die best kennis willen maken met een idee dat boven beide partijen uitgaat.

De hoorders worden benaderd als redelijke mensen. Dat blijkt ook uit het gebruik van “wij.” In 1-56 reageert Jager op de kritiek van niet-christenen. Hij citeert wat schrijvers hebben gezegd over christenen en reageert dan als dominee en christen. Eerst verwijst Jager met “wij” naar dominees en pastoors (18-21), waarbij mij dit “wij” mij enigszins superieur in de oren klinkt, met een ondertoon van “had u dat nog niet door?”. Vervolgens verbreedt hij de betekenis van “wij” tot “ik en andere weldenkende mensen” (m.n. vanaf 26). Later krijgt dit “wij” een andere functie. Jager stelt daar het zwart-wit-denken aan de kaak: “Wij willen iedereen altijd meteen indelen”(61, 69vv.). Het solidaire “wij” fungeert hier om kritiek op vriendelijke wijze over te brengen door geen “u” of “jullie” te gebruiken (waarbij de vinger naar de ander zou wijzen). Maar solidariteit heeft als keerzijde dat er niets aangereikt kan worden. Daarvoor moet je wel eens “u” gebruiken, bijvoorbeeld in een vraag: “Mag ik u iets vragen, recht op de man af? Hebt u...?” Maar dat doet Jager niet, althans niet in de meditatie die wij nu bestudeerd hebben.

⁹⁸ Van Dale groot woordenboek der Nederlandse taal (ed. 1992), 3489a.

⁹⁹ Jager combineert hier 1 Johannes 4:19, “Wij hebben Hem lief, omdat Hij ons eerst heeft liefgehad” (SV) en het Goethe-citaat van r. 71v.

Een andere functie van dit inclusieve “wij” is m.i. dat Jager zo boven de tegenstelling christenen versus niet-christenen uit wil komen. Deze groepen komen aan het begin van de dagsluiting als twee blokken naar voren, vanwege de polarisatie rondom de uitzending. Maar nadat Jager de mechanismen achter de polarisatie benoemd heeft, verdampt de scheidslijn als het ware. Halverwege de dagsluiting komt een citaat voor van Goethe, waarmee Jager een uitweg aangeeft uit de polarisatie, en een mogelijkheid om met elkaar verder te komen: “Men leert alleen iets van degene die men liefheeft” (71v.). Jager suggereert dat deze uitspraak ook en vooral waar is vanuit de liefde waar de Bijbel over spreekt (72-87, 155-158). Dit procédé zagen we herhaaldelijk in de kerstmeditatie.

De tegenwerpingen van de hoorders, die in deze dagsluiting uitvoerig aan de orde komen worden door Jager dialogisch benaderd. Dat doet hij niet door de critici zonder meer gelijk te geven of de “ja maar” methode te hanteren. Integendeel, vanaf het begin krijgen de briefschrijvers de vragen teruggespeeld: “Zou dat waar zijn?” (5). Hij zegt dat ze maar ten dele gelijk hebben of dat hij er anders over denkt of (16v., 33v., 117vv., 137). Een enkele keer is Jager scherp (41-46). Op deze wijze komt er een dialoog op gang waarbij de hoorders zich serieus genomen kunnen voelen. Zij op hun beurt kunnen weer de vrijheid nemen om met de prediker van mening te verschillen.

De prediker is stellig in wat de hoorders (“heel Nederland”) moeten doen: rekening houden “met de heiligheid en de liefde van God” (120vv.). Ten diepste, zegt Jager, ergeren wij ons allemaal aan Christus, die al onze tijd komt opeisen (140v.). Jager schildert dan uitvoerig hoe Christus ons benadert om die ergernis te omzeilen (142-155). Er is echter nauwelijks sprake van een persoonlijke toepassing. Als Jager schrijft dat Jezus ons “van afgoden” (wat zijn dat?) bevrijdt “door ons leven te vullen met de liefde van God” (152-154), kan iemand terecht vragen “Hoe dan?” De laatste zin (155-158) vormt een mooi theologisch slotakkoord, maar gaat vermoedelijk over de hoofden van niet-kerkelijken heen. Je moet de zin twee keer goed lezen, maar je vraagt je ook af “Wat moet ik hiermee?” Jager spreekt zijn hoorders niet letterlijk aan, en hier lijkt het alsof het inclusieve spreken het ook moeilijk maakt om concrete handvatten aan te reiken.

4. De *persoon van de prediker* treedt op een andere wijze naar voren dan in de kerstmeditatie. Ten eerste laat Jager merken dat hij op de hoogte is van wat er in de media speelt. Hij is niet het type van de wereldvreemde dominee. Ten tweede verschijnt Jager hier als een publiek persoon, een bekende Nederlander. Als TV-dominee krijgt hij “stapels brieven” (107) van kijkers die met hem in debat gaat of om zijn mening vragen. Hij verschijnt dus als iemand wiens mening telt in de ogen van velen. Hij presenteert zich als een onpartijdig spreker (61vv.), die daardoor kritiek kan leveren op beide kampen. Een derde verschil is dat entertainment afwezig is. Zijn register is aangepast op een gevoelig en beladen onderwerp, zodat de kerstklokjes hier niet kunnen tinkelen.

Jager is in deze dagsluiting vooral de gespreksleider. Hij probeert de beide kampen met elkaar in gesprek te brengen door de overeenkomsten van beide te benadrukken (52vv., 60vv., 73vv., 129v.) en beide groepen te confronteren (76-83, 123v., 137v.). In de loop van de dagsluiting verandert de rol van de prediker. Vanaf 121 komt “de dominee” in steeds sterkere mate naar voren totdat dit de hoofdrol wordt (vanaf 142). Een overeenkomst met de kerstmeditatie is dat Jager als persoon niet zichtbaar wordt.

Ten slotte stellen we in de *interpretatiefase* de mogelijke werking van de preek aan de orde. De enkeling staat niet centraal, maar wordt wel aangesproken, en wel in zijn emoties (veroorzaakt door de nasleep van de uitzending) en zijn opinies. Jager laat de emoties alle ruimte, neemt opinies serieus, maar gaat wel het gesprek aan. In ecclesiologisch opzicht blijkt dat Jager een open gemeente voorstaat, die met duidelijkheid en vooral met liefde probeert om de bijbelse boodschap te brengen. Jager relativeert de tegenstelling tussen “kerk” en “wereld,” waar immers *iedereen* zich ergert aan het evangelie. Daarom kan deze dagsluiting een beteke-

nis voor de samenleving hebben. Aan de hand van deze dagsluiting zou de culturele en religieuze polarisatie doorbroken kunnen worden, en zouden twee groepen met elkaar in gesprek kunnen raken over wat hen drijft. De dagsluiting is een oproep tot wederzijds respect.

IV - Conclusies: theorie en praktijk bij Okke Jager

Wij willen nu bezien of en hoe de meditaties illustreren wat Jager in *Eigentijdse verkondiging* als ideaal stelt. Het is opmerkelijk dat er tussen de twee verschillende voorbeelden van Okke Jagers verkondiging grote overeenkomsten bestaan.

De *geadresseerden van de verkondiging* zijn een gemengd publiek van kerkelijke en niet-kerkelijke lezers/kijkers. Dat is niet verwonderlijk omdat ik de meditaties daarop uitgezocht heb.¹⁰⁰ De vraag is natuurlijk of hij zijn beoogd publiek ook bereikt heeft. Aan de taal zal het niet liggen, want die is direct en hedendaags. Het beschrevene is voor iedereen herkenbaar, in de kerstmeditatie door de referenties aan de *condition humaine* en bekende zaken, in de dagsluiting door de actualiteit. Bijbeltaal is aanwezig, maar wordt ingezet in een hedendaags kader. De hoorder hoeft zich door de taal niet buitengesloten te voelen. Van kerktaal bespeuren we flarden.

De hoorders worden benaderd als volwassen mensen en met waardering tegemoet getreden. De prediker treedt in dialoog met wat hen bezighoudt. De prediker is niet moralistische of methodistisch, maar solidair met zijn gehoor (inclusief gebruik van “wij”). De inclusieve benadering brengt met zich mee dat er in de meditaties geen sporen van een ecclesiologie te vinden zijn, wat overeenkomt met Jagers theoretisch denken over verkondiging.

Het *doel van de verkondiging*, door Jager geformuleerd als “mensen tot bekering roepen,” komt in beide gevallen niet duidelijk naar voren. Een expliciete oproep tot bekering ontbreekt. Wel probeert Jager zijn gehoor het evangelie “binnen te praten,” door in inclusieve taal geloofservaringen aan kribbe en kruis te verwoorden. De hoorder *kán* zich uitgenodigd voelen om hierin mee te gaan.

Wanneer Jager zegt dat hij zo wil verkondigen dat de ergernis van het evangelie goed uitkomt, maakt hij dit waar. In de kerstmeditatie benadrukt de prediker dat die dingen waar wij op kunnen bogen (“ik-had-dan-toch-maar”) voor het kind in de kribbe wegvallen en niets betekenen. In de dagsluiting komt zelfs het thema “ergernis aan Christus” expliciet aan de orde.

Wat betreft de *inhoud van de verkondiging* valt het op dat moderne theologie, anders dan we zouden verwachten, eigenlijk geen rol van betekenis speelt. Wat we aan theologie zijn tegengekomen in zijn meditaties, behoort tot de grondstructuur van het christelijk geloof en valt binnen orthodoxe kaders. Wat Jager aan hermeneutiek biedt in hoofdstuk V van *Eigentijdse verkondiging* keert terug in zijn meditaties. Naakte heilsfeiten en historische omstandigheden komen niet aan de orde, maar de heilsfeiten worden existentieel benaderd. In de kerstmeditatie wordt niet historisch gesproken over het kind in de kribbe. In de meditatie staat juist de existentiële betekenis van het kind in de kribbe *voor ons* centraal. Hetzelfde zien wij in de dagsluiting, naar aanleiding van de ergernis van de gekruisigde Christus.

Het is al eerder genoemd dat Jagers verkondiging geen duidelijke toepassing bevat, geen handvatten om de boodschap naar het leven te vertalen. In de passages die daar het dichtste bij komen, gebruikt hij kerkelijke taal waarvan ik mij afvraag of die voor buitenkerkelijken verstaanbaar is. Door Jagers inclusieve manier van spreken is hij solidair, maar reikt hij geen concrete handvatten aan. Hij laat ook weinig van zichzelf zien. Op dit gebied is verder onderzoek nodig. Het zou bijvoorbeeld interessant zijn om na te gaan, in hoeverre de “praktische afwezigheid van de Heilige Geest” samenhangt met Jagers terughoudendheid in de toepassing. Natuurlijk zouden daar andere meditaties van Jager voor geanalyseerd moeten worden.

De *wijze van de verkondiging*, zoals die door Jager in praktijk wordt gebracht, komt verregaand overeen met wat hij in *Eigentijdse verkondiging* heeft geschreven. Wanneer hij bijvoorbeeld schrijft dat de hoorder moet leren om bijbelse beeldtaal en bijbelse begrippen te begrijpen, herkennen we dit in zijn meditaties, waarin hij, zoals we zagen, bijbeltaal aller-

¹⁰⁰ We zagen reeds dat de preken in *Een tijd van twijfel* gericht zijn op een gereformeerd publiek.

minst schuwt. Hij probeert echter steeds om Schriftcitaten als nieuw te laten klinken door ze op verrassende wijze in te zetten na een voorbereidende passage. De taal in en om de citaten blijft hedendaags Nederlands, zodat de preek geen tale Kanaäns wordt. Wel legt Jager de lat hoog door zijn verrassende wendingen, taalvondsten en de snelheid waarmee gedachten elkaar soms afwisselen. In beide meditaties komt een korte passage voor, waar bijbels of kerkelijk taalgebruik mogelijk niet meer verstaanbaar is voor de niet-kerkelijke hoorder.

Zo blijkt dat Jager niet probeert om krampachtig de taal van zijn doelgroep te spreken. In beide meditaties identificeert hij zich met zijn gehoor (“wij”-gebruik, *condition humaine*, actualiteit), maar levert hij zich niet uit. Integendeel, na alle inleving komt de bijbelse boodschap en wordt een “kritisch tegenover” zichtbaar. Het inclusieve “wij” maakt de prediker ook op een bepaalde manier onzichtbaar.

Jagers meditaties zijn wat ze volgens hem moeten zijn: goed voorbereid, helder, zorgvuldig, authentiek, origineel, ondogmatisch, bij vlagen dichtertlijk (kerstmeditatie). Hier vinden we inderdaad “een taal die weerspiegelt dat het *moeite* kost maar ook de moeite *waard* is christen te zijn.”¹⁰¹ Het christelijke leven wordt getekend als iets moois, maar niet als iets gemakkelijks, en datzelfde geldt van de taal waarin de Jagers verkondiging plaatsheeft.

Jager stelt ook de eis dat de preek concreet moet zijn. Daarmee bedoelt hij dat de prediker zich niet mag indekken met voorzichtige of wazige formules. Dat doet Jager niet, en in die zin is hij concreet. Ook zijn avondsluiting over een beladen onderwerp aan te pakken, getuigt van moed om in een concrete situatie te staan.

V - Epiloog

Tot slot wil ik uit het werk van Okke Jager enkele punten aanstippen waar de huidige discussie rond missionaire en contextuele verkondiging van zou kunnen profiteren.

- Jagers werk biedt inzicht in de wisselwerking tussen theorie en praktijk van eigentijdse verkondiging (zie Inleiding).
- Jagers denken over taal en verkondiging biedt een omvattender raamwerk voor homiletische reflectie dan de soms losstaande praktische adviezen over begrijpelijk spreken die we in missiologische literatuur tegenkomen.
- Jagers theorie en praktijk bieden een interessante combinatie van hedendaagse taal en de eis aan de hoorder om zich bijbelse beeldtaal en bijbels-theologische grondstructuren eigen te maken.
- Jagers werk illustreert de spanning tussen de identificatie met het gehoor en de authenticiteit van de prediker.
- Een inclusief gebruik van “wij” heeft voordelen én nadelen, vooral als het gaat om de “toepassing.”

¹⁰¹ Jager, *Eigentijdse verkondiging*, 124.

Lijst van geraadpleegde literatuur

- Bregman, C., *De stem uit de oneindigheid. Over de talige vormgeving van preken in het licht van poëzie en poëtica van Martinus Nijhoff* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2007).
- Bregman, C., "De preek als taalgebeuren" in *Als een leerling leren preken. Preekvoorbereiding stapsgewijs* (ed. Henk van der Meulen; Zoetermeer: Boekencentrum, 2008).
- Buck, P.J. de e.a., *Tegendraads. Opstellen aangeboden aan Okke Jager* (Baarn: Ten Have, 1988).
- Graafland, C.G. en W.H.Th. Moehn, "Hij verslindt de dood. Over God en het lijden in een preek van prof. dr. M.G.J. van der Velden," in *Lijden en belijden. Over de derde gestalte van het antwoord, ter gelegenheid van het afscheid van prof. dr. M.G.J. van der Velden* (ed. J.H. van de Bank e.a.; Zoetermeer: Boekencentrum, 1993), 62-80.
- Husar, A., *Missionarische Predigt im Gottesdienst. Zur Beurteilung der missionarischen Intention der gottesdienstlichen Predigt in der Homiletik seit Schleiermacher* (Theologische Arbeiten XLV; Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1987).
- Jager, O., *Het eeuwige leven, met name in verband met de verhouding van tijd en eeuwigheid* (Kampen: Kok, 1962).
- Jager, O., *Geloven na kerktijd. Een nieuwe bundel televisie-dagsluitingen* (Wageningen: Zomer & Keuning, 1965).
- Jager, O., *Eigentijdse verkondiging: beschouwingen over de vertolking van het Evangelie in het taaleigen van de moderne mens* (Kampen: Kok, 1967).
- Jager, O., *Een witte Kerst, met tekeningen van Jac. J. de la Rie*, (Wageningen: Zomer & Keuning, 1968).
- Jager, O., *Het klagen wordt gezang. Kanttekeningen bij ons kerkelijk leven* (Kampen: Kok, 1969).
- Jager, O., *Verkondiging en massamedia* (Kampen: Kok, 1971).
- Jager, O., *Een tijd van twijfel. Preken over levensvragen* (Kampen: Kok, 1977).
- Jager, O., *De verbeelding aan het woord. Pleidooi voor een dichterlijker en zakelijker spreken over God* (Baarn: Ten Have, 1988).
- Jelsma, A., "Vereerd en gewantroud: Okke Jager," in *Profiel. Theologiebeoefening in Kampen, 1970-1990* (ed. J. van Genderen en C. Houtman; Kampen: Kok, 2004), 311-324.
- Lange, F. de, "Het heilig verzet tegen de domme feiten. Over Okke Jagers theologie," op <http://home.hetnet.nl/~delangef/pubjager.htm> (mei 2009).
- Leeuwen, Th. van, en T. Struijs, "Preekbespreking of predikantsbespreking? Het bespreken van preken in een KPV-leerproces," in *Als een leerling leren preken. Preekvoorbereiding stapsgewijs* (ed. H.C. van der Meulen; Zoetermeer: Boekencentrum, 2008), 144-154.
- Miskotte, K.H., *Feest in de voorhof. Sermoenen voor randbewoners* (Amsterdam: Holland, 1951).
- Jongeneel, J.A.B., *Missiologie. II Missionaire theologie* ('s-Gravenhage: Boekencentrum, 1991).
- Paas, S., *De werkers van het laatste uur. De inwijding van nieuwkomers in het christelijk geloof en in de christelijke gemeente* (Zoetermeer: Boekencentrum, 2003).
- Verkuyl, J., *Inleiding in de evangelistiek, met medewerking van dr. O. Jager* (Kampen: Kok, 1978).